

خواندنا تىكستا (دى ب چاڧىن زارۆكهكا جوان بىژم) ياهوزاشان(هزرڧان عەبدوللا) ل دويڧ تىكهەي (ئىستراتىيەتي) ل دەڧ (ئايژمەي)

بەنگىن ئىبراھىم ھەمى، پىشكا زمانى كوردى، كولىژا پەرورەدا بنیات، زانكوييا دەوك، ھەرنيا كوردستانى، عىراق

پۆختە

تىكهەي ئىستراتىيەتي ل دەڧ ئايژمەي ل سەر بنەماين نەخشەكىشان سەنۆران بۆ ئافاكرنا بابەتي دەڧ و واتايا وئ دەيتە ئافاكرن، ھەروەسا ھەر تىشتەكي گرىڧاي ب مەرجىن گەھاندنى و بۆ زانبا گرىڧيا في تىكهەي و چەوانيا كاركنا ئەڧى ئىستراتىيەتي، پىدڧىيە ل سەر مەكو ئەم جودا و دوير كەين ژ دەڧ ب خۆ، د ڧىردە دى تىكهەي وئ ل دەڧەي دەڧ زانى، ئەڧەڧى دى رىڧى دەتە مە بو زانبا رۆڧى وئ د ناف دەڧ ئەدەيدا. ئايژمەي دىڧىت: ئەو پەيوەندىيا د نافەرا ئەو تىشتى سەڧە و ئاشكرا و مينا دەڧ ياسايەكي بۆ ھەر ئىستراتىيەتەكا دەڧ، مادەم مەرجەكي سەرەكي بىت بۆ ھەر تىكهەشتەنەكي، لەورا پىدڧىيە ل سەر ئىستراتىيەتي دەڧ كۆ رىڧىكستان وان پەيوەندىن ناڧوڧى يىن دەڧ بكتە، ئەو بابەتي ئەدەي بىت كۆ كرىيا را خواندنى ل دويڧ وەرارى دكتە. تىكهەي (ئىستراتىيەتي) كۆ ئىكە ژ كرىڧىن وان تىكهەهان ل دەڧ (ئايژمەي) كۆ پىزابوونىن في تىكهەي بىن ھەرە سەرەكي، ئەو كۆ كرىڧى ب ئىستراتىيەتەكا خواندەڧان ددەت دەمى ھەر دەڧەكي شەرى شلۆڧەدەكن، مە د ڧى ڧەكوليتىدا بزاڧ كرىيە ئەڧى بنەماي ل سەر دەڧەكي شىعەي ڧى نوڧواز پراكتىزە بکەين، ئەو لىژىر ناڧونىشانى (دى ب چاڧىن زارۆكهكا جوان بىژم) يا ھوزاشان(هزرڧان عەبدوللا) و ئەم پىدڧى ب وئ چەندى بووين كۆ چەند لايەنن تىكشكاندا (ئىستراتىيەتي) كۆ ئەوژى ژ دوو قوناڧىن سەرەكي (پرسبارىن قوناڧا بەرى شلۆڧەكرنى و قوناڧا پىشتى شلۆڧەكرنى) پىك دەڧىن، ل دەڧ دەڧ شاعرى ناڧىرى وەرەكرىن.

ژەر ئەو ل سەرى مە دياركرى، مە سى جۆرىن خواندەڧان ھەلڧارتىنە (مامۇستايى زانكويى، رەخنەگرەكي ئەدەي، قوتايبىيى زانكويى) و ئەڧ بنەماين مە ئامازە پىدڧاي ب ھەموو سەروشت و رەھەندىن و ڧىقە مە ھەندەك پرسبار ئاراستەي ھەر سى جۆرىن خواندەڧان كرىنە.

پەشىن كىلى: تىژا وەرگرتنى، ئايژمەي، تىكهەي ئىستراتىيەتي، دەڧ ھوزانى، ھزرڧان، جۆرىن خواندەڧان

پىشەكي

تىكهەي ئىستراتىيەتي ل دەڧ ئايژمەي گرىڧىي ب نەخشەكىشا وئ رىزەروئ ھاوكىشى بۆ دەڧ ئەدەي دكتەن كۆ ھەمى پارچىن دەڧ ل گەل ئىك خۆ پىكەڧە گرىڧدەن، ئايژمەي وئ چەندى روون دكتە كۆ نايىت ئەم ھۆسا ھەزرىكەين ئەڧ ئىستراتىيەتە دەڧ و يەكەيىن وئ ب شىوەكي تەڧكر پىكەڧە گرىڧدەن، بەلكو ب تنى ب پىشكىشكرنا ھەندەك شىيانىن خواندنى بۆ خوەندەڧانى، چونكى ئەو پىنگاڧىن دەستپىكي و سەرەتايى بۆ خاندنى دادىت، ھەروەسا مەرجىن وەرگرتنا دەڧ ئەدەي وئە دكتە، ھەروەسا ئەو رىڧاين زانستىنە كۆ پىشكىشى خواندەڧانى دكتە كۆ كۆمەكا شىيانىن تىكەل و لىكداينە كۆ كرىيا را خاندنى جەختى ل سەر دكتە، د ڧىردە خواندەڧان بزاڧى دكتە ب ڧەكرنا كۆدئ وئ ب رىكا كرىارين ژىڧىرگى و گرىڧاي د نافەرا خواندەڧانى و دەڧ تاكو دەڧىيى بىدەڧى لىتىڧىگەھىت.

گرىڧيا في بابەتي د وئ چەندىدايە كۆ ئايژمەي ڧىيايە كارابوونا ئىستراتىيەتي بكتە د ناف كرىيا را خواندنىدا، بزاڧى دكتە لاساكرنا بەرھەمەكي ئەدەي، يان پۆختە بكتە، ئەڧەڧى ب دروستى رىڧىكستان ئىستراتىيەتي بۆ گوتارا شروڧەكارىيە و پىكەڧا گرىڧاي كۆ پەيوەندى د نافەرا رەگەزىن ەمباركرى گرىڧدەت.

ئارمانجا تىكهەي ئىستراتىيەتي ل دەڧ ئايژمەي ئەو كۆ ڧى ئىستراتىيەتي بكتە د خەمەتا كۆتەرولكرنا كرىيا را تىكهەشتەنە خواندەڧانى ژ لايى دەڧىقە كۆ بەرپەسە ژ چەوانيا دابەشكرن و رىڧىكستان توڧان د ناف كۆگەھا دەڧ ب سەر چىننا دەڧىدا، ئانكو رىڧىكستان شىوە و بۆنىاڧى.

ئەگەر مە ڧىت تىكهەي (ئىستراتىيەتي) ل دەڧ (ئايژمەي) ل سەر دەڧەكي شىعەي ڧى نوڧواز پراكتىزە بکەين، ئەو ل ژىر ناڧونىشانى (دى ب چاڧىن زارۆكهكا جوان بىژم) يا ھوزاشان (هزرڧان عەبدوللا)، ئەم پىدڧى ب وئ چەندىنە كۆ چەند لايەنن تىكشكاندا (ئىستراتىيەتي)، ئەوژى ژ دوو قوناڧىن سەرەكي (پرسبارىن قوناڧا بەرى شلۆڧەكرنى و قوناڧا پىشتى شلۆڧەكرنى) پىك دەڧىن، ل دەڧ دەڧ شاعرى ناڧىرى وەرەكرىن.

ئەڧ ڧەكوليتە ل ژىر ناڧونىشانى (تىكهەي (ئىستراتىيەتي) ل دەڧ ئايژمەي) ژ دوو پىشكان پىكەھىت، كۆ پىشكا ئىككى يا تىورىيە، ژ چەندىن بابەتان پىكەھىت و ژوان: چەمك و پىناسىن تىژا وەرگرتنى، ژىدەرىن ھەزرى و زانستى يىن تىژا وەرگرتنى، ئافادترىن شىسەرىن تىژا وەرگرتنى (ھانز روبرت يانوس، فولڧكانگ ئايژمەي)، قوتاڧاخا تىژا وەرگرتنى و پىناسىيا بەرسڧدانى و پىناسىيا بەرسڧدانى خواندەڧانى، ھەروەسا ڧان بابەتان ژى ب خۆڧە دگرىت ئەو ل ژىر ناڧونىشانى (تاييەتمەندىن ئىستراتىيەتي ل دەڧ ئايژمەي) كۆ ژ چەند بابەتىن سەرەكي پىكەھىت و ژوان: قوتاڧاخا كۆنسەنس، (ئايژمەي) دڧانا نياسىن و پىناسىيەيدا، بنەماين ئىستراتىيەتي ل دەڧ ئايژمەي، وەك: پىكەڧا رووڧى پىش و رووڧى پاش، پىكەڧا بابەت و ئاسوڧان، واقىيەتا كارى، پىكرنا بۆشايان، توماركرن، ئاستى واتايى (رامانى)، جەين نە دەستىشانكرى) وگەلەك بابەتىن دىتر. ل دوماھىكا ڧى ڧەكوليتى مە يا تەرخانكرى بۆ وان ئەنجامان كۆ ئەم بىرېكا ڧى ڧەكوليتى گەھىستىن و ل گەل

ئەوان پەراويز و ژىدەرەن كۆمە د ماوى قەكۆلىنا خۇدا مېكارهينايىت. پشكا دووينى كۆ تەرخلانكرىيە بۇ لايەننى پراكتىكى كۆ قان بابەتان بۇقۇفەدگىرىت : پىرسىيارىن گىرداى ب بىنەماين ئىستراتىيەنى، دەق ھوزانا ناقرى، قوناغا بەرى شلۇفەكنا دەق و قوناغا پىشتى شلۇفەكنا دەق، شلۇفەكنا ھەر سى جۆرىن خواندەفانان (ماموستاين زانكويى و رەخنەگىرى ئەدەبى، قوتايىننى زانكويى). زىدەبارى ھەلسەنگاندنا مە بۇ وان ھەمى شلۇفەكنا .

پشكا ئىككى: (سروشنى تىۋرا وەرگىرى)

1- چەمك و پىنناسەپىن تىۋرا وەرگىرى

ب پەيدا بولنا تىۋرەك رەخنەنى يا سەرەخۇل دۆر وەرگىرى ل سالىن شىستان ل چەرخى بىستى، بۇ ئەگەر كۆ ئەقنى تىگەھى گەلەك ئالۇزى لى دوست بىن، چ ژ لايى تىۋرىن نىزىكى ئەۋى، يان ژ لايى لىقەگەر ئەۋى يا مېژوۋى، يان وەرار ئەۋى. وەرگىرى د ئاڧ تىۋرىدا كۆل زانكويىا كۆنسانس ل ئەلمانىا، ئەۋ زانستە. پىشتى پەيدا بولەك تەمام يا تىۋرى ل دۆر وەرگىرى، فرە زاراف و تىگەھەكەقتىن دەر بارەى ناپلىنانا ئەقنى تىۋرى، ھەندەك ژ وان ل دويڧ شىۋفەكنا ھەندەك كەسانە بۇ ھەمباركنا زارافى و ھەندەكەن دىتر ژ تىۋرى ب خۇ دەرەكەقتىن، ژەر قى يەككى ئەم كەقتىنە بەرامبەر گەلەك زارافان، د قىدەدا پىشنىبارا چ بىكەن بەرامبەر ئەۋان فرە زارافان بۇ ئەقنى تىۋرى كۆ ھەندەك جارەن د گەھىتە رادەيا ھەرەمەكى؟ ب دىتەن مە خالا ھەڧىشك د ناڧەرە وان ھەمى زارافاندا "وەرگىرى"، و زىدەكنا "تىۋر" چ تايەتەندىيا نادەق، ھەرەسا زارافى "خواندەن" گەلەك بى دۋىرە بۇ پىشنىبارا مە، چۈنكى دى تىگەھى بەرامبەككىن سۆسۈلۈزى و بۇنىادەگىرىپىت.

ل ئەقنى بابەتدا دى پىشتەستىنى ب شىۋەيەكى سەرەكى ل سەر زارافى "تىۋرا وەرگىرى" ئەلمانى كەين ل دەڧ ياۋسى و ئايزەرى و دى كەينە خالا دەستىپىكى بۇ پىنگاڧا مە يا ئىككى، چۈنكى ئەڧ زارافە د ئاڧ قەكۆلىن و پراكتىزەكرن و شىۋفەكەننى كوردىدا يا بەرەلاڧە كۆ دى ب رىكا ئەڧان پىنناسەپىن ل خوارى دىيارەكىن:

ئەگەر ئەم ئەۋان پىنناسەپان وەرگىرىن كۆ ژ لايى فەرەھەنگىيە ھاتىنە بەھسكەن ب تايەق د ئاڧ زماڧى كوردى، ئىنگلىزى و ەەرەبىدا، دى بىنەن ھەتا رادەيەكى لىكەننىزىكىيەك د ناڧەرە ئەۋاندا ھەيە ب تايەق ژ لايى شىۋفەكنا وانايا فەرەھەنگى، بۇ نەۋنە ئەگەر ئەم تىگەھى وەرگىرى د ئاڧ زماڧى كوردىدا وەرگىرىن كۆ ب پەيڧا وەرگىرىن ھەرەسا د زماڧى ئىنگلىزىدا پەيڧىن (Reception) و (Receptionist) دىھىنە بكارهينان، يا ئىككى ب راماڧا پىشۋازى يان وەرگىرىن دىھىت و يا دوۋى ب راماڧا وەرگىرى پىشۋازىيا شاندا دكەت د ئۇڧىسى، يان دەرەگەھەكى، يان ھۆتىلىندا (عبدالواحد، 1996: 13)، چۈنكى زماڧى ئىنگلىزى ئەڧ پەيڧە ژ بونىاقى پەيڧا (Recepio) يا لاتىنى وەرگىرىيە، واتە ب راماڧا پىشۋازىكرن (Acceptor) رازىبون دىھىت، ئەڧ زارافە بۇ ئامۇرەپىن ئابۋورى و كۆمەلايەق دىھىتە بكارهينان، ئانكۆ ژ ژىدەرىن خۇ بىن ئەدەبىياتى دەرەكەڧىت و بەرەڧ گۆرەپىن دىتر بىن ژاينى دچىت. (عفاڧى، 2011، 24).

د فەرەھەنگىن ەەرەبىدا ئەڧ پەيڧە ئامۇرەپىن ب ھەندى دكەت، يا وەرگىرىيە ژ پەيڧا وەرگىرىيە يان پىشۋازى لىكرىيە، وەرگىرىن ئانكۆ پىشۋازى (عفاڧى، 2011، 23). ھەرەسا پەيڧا وەرگىرىن د قورئانا پىرۋزدا د چەند ئايەتەندا ھاتىيە بكارهينان، بۇ نەۋنە "وانك لتلقى القرآن من لدن حكيم عليم" و د جەھەكى دىترە ھاتىيە "فتلقى ادم كلمات فتاب إله هو التواب الرحيم". ئەگەر تىپىنى د ئەڧان ھەردوۋ ئايەتەن قورئانا پىرۋزدا بىكەن دى بىنەن كەرەستى وەرگىرىن ب ھەمى بەرەھەمىن خۇفە زىدەكرىە بۇ دەقەن (پەيڧ، ھەۋال، گوتار، پەيام) (عفاڧى، 2011، 23-24).

ئەگەر ئەم تىۋرا وەرگىرىن ژ لايى زارافىقە پىنناسە بىكەن، پىدڧىيە ئەم ژ چەند تەۋەرەشە بەھس لىكەن، ئىك ژ ئەۋان تەۋەرەن گىرگىدان ب زارافى وەرگىرىن، كۆ تىۋرا وەرگىرىن "ئەۋ تىۋرە كۆ كار ل سەر وەرگىرى ھەيە تىكەل دىت، لەۋرا بەرەۋەندىيا ئەۋى بەر ب خواندەڧانى دچىت" (مقدادى، 2012، 21)، ھەرەسا د جەھەكى دىترە ھاتىيە كۆ تىۋرا وەرگىرىن تەماشە د كەتە تىكەستا ئەدەبى ەك بونىاتەكى فۆرمى دىبىت و وەرگىرى دكەتە نىڧا دىتر، وەرگىرى ئەۋى دەمى ئىستاتىكايىن دروستدەكەت دەمى پىشۋازىپىن خۇ دادىرەيت و نە رۋەنەپىن خۇ د گەھىنە ب رىكا ئەۋان كىارەپىن د ھۆشى خواندەڧاندا ھەين (المبارك، 1999، 75).

گىرگىپىدان تىۋرا وەرگىرىن ب وەرگىرى ب ئەۋى چەندى دىھىت ب راماڧا جۋاينى دوۋ رەھەندىن ھەين، يا ئىككى ئازارەن و يا دوۋىن بى ب ۋى كارى رادىت. (التارە، 2006، 23). ئەڧەزى ئەۋ پىرۋسەيا دوۋ لايەنە، ياكۆ كارتىكرىن ل سەر خواندەڧانى بەرەھەمدىھىت و يا دىترە چەۋانپا وەرگىرىن خواندەڧانى، يان بەرسڧانا ئەڧى كارىيە.

ھەرەسا ئەگەر ئەم تىۋرا وەرگىرىن ژ لايى گىرگىپىدان ب زارافى خواندەڧانى وەرگىرىن دى بىنەن گەلەك پىنناسە ل سەر ئەڧى چەندى ھاتىنە ەكۆ رەخنەگر (ئەبرامز) دىاردەكەت كۆ "پراكتىزەكرنا مېژوۋىيە بۇ شىۋەيەك ژ شىۋەيەپىن تىۋرا بەرسڧانا خواندەڧانى" (دحامنىە، 2008، 14).

ھەرەسا (ياۋسى) د گوتار خۇ يا ب ئاڧ و دەنگدا پىشنىيازىكرىو ئەۋا ب ئاڧى (مېژوۋىيا ئەدەبى) ب ەسڧا ھەڧرىكى بۇ تىۋرا ئەدەبى كۆ ئەڧ چەندە داكۆكى ل سەر رەخنەيا بەرسڧانا خواندەڧانى دكەت، ھەرەسا وەرگىرىن خواندەڧانى بۇ تىكەستەكى كر.

ل دوۋىماھىن دى بىزىن كۆ تىۋرا وەرگىرىن ھەلسەنگاندنا دەق دكەت، كۆ ئەۋ خواندەڧان و وەرگىرىن ھەڧىشكى ئىنەسەرى بۇ بىكەپىنانا واتاننى كۆ ئەڧ ھەڧىشكە بىن شەرىيە، چۈنكى دەق ژ پىخەمەت ئەۋى بى ھاتىيە ئىنەسەن.

2- ژېدەرېن ھزرى و زانستى يېن تيؤرا وەرگرتنى

ئەگەر ئەم پېنداجوونەكا مېژوويى بۇ ژېدەرېن ھزرى و زانستى يېن تيؤرا وەرگرتنى و وەرگرى بىكەين، دقېت فەگەرېنە سەردەمېن كەفن مېنا سەردەمې (سوفستائيان) كۇل دويىف بىر و بۇچوونېن ئەوان "ل ئاف پىرۇسا گوتاردانى و كىدەيا باوېرىن يېھىننىق – بىن سەلماندىن و بەھس ل وەرگرى كىيە و جەخت ل سەر وى كىيەرى كىيە كۇ وەرگرى رۇلەكى سەرەكى د دروستكرنا واتايندا ھەيە " (عويد، 2013، 15). ئەفە واتايا وى يەكى دگەھىنىت كۇ خود تەوەرې سەرەكىيە بۇ ھەر كىيەرەكا زمانى، چۈنكە خود واتاين دروستدەكت و خود لى تىدگەھىت.

ھەرەسا (ئەفلاتون) ى ژى بەھسى وەرگرى كىيە و ئەو د وى باوېرىدا بوو كۇ "شەرى شىيانېن ھەين كىيەرېن ل سەر ھەلۇبىستى وەرگرى بىكەت، ئەفجا تىكەم جار ھۇزاشان ژ كۇمارا خۇ دەرەك" (عويد، 2013، 16)، چۈنكى ھۇزاشان كارىگەرېيەكا تىكەتەف ل سەر خەلكى ھەبوو ب تاييەنى ھۇزاشانېن ترايىدى، چۈنكى وەرگىن بەرھەمى ترايىدى تووشى ترسى دېوون و ئازايەنى و زىرەكيا وان لاواز دېوون.

دىسان د پەرتووكا (ھۆتەرى شەرى) دا، (ئەرسىتى) ى ژى بەھسى وەرگرى كىيە، ب تاييەنى دەمى بەھسى پىرۇكا (پاگېوونى) دكەت و چىدىت ئەف پىرۇكا ئەرسىتى ى ژى ب كەفتىن تىؤر بېتتە ھۇمارتن كۇ بەرسىدانا وەرگىن رۇلەكى سەرەكى تىدا دىيىت. (محمد، 1999، 68-69) ئەگەر د فېرەدا بەھسى لىفەگەرېن ھزرى و كارىگەرېيا وان قوتابخانە و زانايان بىكەين، دى دەستېيىكى بەھسى (دىاردەگەرېي) كەين ب تاييەنى پىرۇچوونېن (رومان ئىنگاردن) كەين كۇل سەر قوتابخانەيا كۇستانس ھەبوو. "بىر و بۇچوونېن فى دىاردەگەرېن ھەبوو، كۇ بەرھەمى ئەدەبى نە تشەكى سەرەخۇيە ژ ئەزموونا خواندەفانى و رەخنە ئەو پىرۇسەيا وەسفىرنا لىقنا خواندەفانىيە د ئاف ئاستىن دەقىدا" (فطوم، 2013، 27). د ھەندەك ژېدەرەندا ھاتىيە كۇ تيؤرا وەرگرى پارچەكە ژ دىاردەگەرېي. ھەرەكى (جوناڭان كالەر) د ئاف پەرتووكا خۇدا (تېورېن ئەدەبى) بەھسى فى چەندى كىيە.

ھەرەسا (ئازىرە) ى گەلەك مفا ژ گەنگەشىن (ھوسرەل) ى وەرگىتتە كۇ ھوسا دىاردەكت "ئەنگەھىيا مەبەستەدى – Ibtentional)، ب واتايا وى يەكى دەھىت كۇ يا ئاراستەكرى و لىگەرەل ل سەر ئارمانجەكى و يا گىرېدايە ب خواندنا ئەدەبىيە، فى چەندى رىك بۇ (ئازىرە) خۇشكر كۇ بىيەكى دەگەمى مەزن ل سەر نىيەتىن بەرى Pre – intention يېن خواندەفانى زېدە بىكەت" (عزالدىن، 2008، 41)، ئەفەژى ئەوۋە خواندەفان بەرەف دەقى بىچىت.

ھەرەسا (ھانز جورج گادامېر) ب رىكا پەرتووكا خۇ (راستى و رىيازىن)، ياكۇل سالا (1960) ىن بەلاف بووى جەخت ل سەر "فەدىتتا واتايا راست بۇ تىكەستى و فەدىتتا تەكىكىن تاييەت ب ھەر كارەكى ئەدەبىيە" (عزام، 2007، 85-96).

واتە ئەو دىتتا گىشتىيا دىاردەگەرېي ئەو بوو كۇ ئەو كىيەرېن رووېدەن ل دەمى خواندنىدا، ھەرەسا گىردانا وان د ئاقبەر ئاستىن دەقى، تىكرنا فلاھىيان، لىگەرېان ل تىشتى بىدەنگ، ئەف لىقنە ژ خواندەفانەكى بۇ خواندەفانەكى دىتر يا جودايە.

ئەگەر ئەم بەھسى ژېدەرەكى دىتر بىن مەرىفى بىكەين كۇ رۇلەكى مەزن ھەبوويە بۇ بەرى بونىق تيؤرا وەرگرتنى، ئەوژى ھىزموونىيەكايە، يان تيؤرا رافەكرنى، كۇ يا تاييەتە ب ئارىشىن گىشتى يېن تىكەھىشتا واتاين تىكەستان. "كۇ د بەرەتدا ل سەر بىنەمايىن شىرۇفەكرنى د ئاف لاھووتىدا، لى پىشتى ھىنگى ل چەرخى نوزدى بەرەلاف بوو كۇ يا گىردايى بوو ب شىوېەكى تاييەت ب لاسايىكرنا بىرمەندى ئەلمانى بگەر ژ (فرىدريش شلايەرمادەر) و (ويليام دىلتاي) ل چەرخى بىستى ھەتا (مارتن ھىدېگەر) و (ھانزى و جىورج گادامېر) ل چەرخى بىستى" (عزالدىن، 2008، 47). ئەو ئارىشىن سەرەكى ھىزموونىيەكايە بەھسەكت، ژ وان دامەزاندنا واتايەكا بىن دووېماھىك بۇ دەقى و رۇل (خاستا) شىسەرى و رىزەيا مېژوويى بۇ واتايان و بىيەن بەژدارىيا خواندەفانى بۇ واتايا دەقەكى ژ دەقان، ژبەر فى يەكى ئەم وەسا دىيىن كۇ تيؤرا وەرگرى لىقەكى نوبىە خودان رامان و رۇلە ژ لىقن ھىزموونىيەكايە.

ئەگەر ئەم تىؤر و قوتابخانە وەرگىن وەك ژېدەرېن ھزرى ئافرىەكى ب دەينە ئەوان رەخنەگر و زانا و فەيلەسوفان دى بىيىن كۇ ژمارەكا زۇر ھەبوويە كۇ ب ژېدەرېن ھزرى و زانستى بۇ تيؤرا وەرگرى دەينە ھۇمارتن. و ژ وان

رەخنەگرى ئەمىرىكى (واين بوث – Wayne. C. Booth)، ئىكە ژ وان ژېدەرېن ھەرە سەرەكى كۇ (ئازىرە) ى تىكەھى خواندەفانى فەشارقى Implide reader ژى وەرگرتى. چۈنكى (بوث) ى "پىشنىار تىكەھى شىسەرى فەشارقى Implied Author د ئاف رەخنا ئەدەبىدا ل سالا (1961) كىيە" (خضر، 1997، 112). شىسەرى فەشارقى ل دەف (بوث) ى بىرى بوو (بونىق دەقى textual construct) كۇ شىسەرى راستەقىنە دروستدەكت تاكو بىتتە وېنەكە ژ وى، دىتن و گوشەنىكا يېن وى كۇ وەك فەگىرەك د ھىتتە وەسەفكرن، چىدىت يېن ھەفەم بىن، يان لگەل دىتن و بۇچوونېن شىسەرى" (خضر، 1997، 111) ئەف چەندە گورانكارىن مەزن ل تيؤرا رەخنەنى دروستكر. ئەف چەندە ژى بوو ئەگەر كۇ لىگەرېان ل بونىق دەقى بىكەن.

ئەف ل سەرى وى رامانى دگەھىنىت كۇ ھەر بەرھەمەكى ئەدەبى ب تاييەنى چىرۇك، وىنەكى فەشارقى بۇ شىسەرىكى فەشارقى بىن ھەي، كۇ دەنگىن وى بەلاقىرېنە ل سەر كەسايەتىن رۇمانى. د فېرە دا شىسەرى فەشارقى ب ئەركى دروستكرنا بەرسقەكى بۇ گوشەنىكا يەكى و گىتوگوىن لگەل خواندەفانى بىكەن ل سەر فى بىنەمايى، ژبەر ھەندى شىسەرى فەشارقى ئەو "دەنگى دەركەفتىيە ژ شىسەرى ل دەمى كۇ دەرېرىن ژ خۇ دكەت ب رىكا ماسكى يان ب رىكا رۇمانى" (عزام، 2007، 83)، و

ئىسەرىن فەشارقى گەلەك يىن جودايە ل گەل ئىسەرىن واقىي، يان يىن راستەقىيەنى، چونكى ئەگەر يىن ئىككى بۇنىيەتەكى دەقى يىت، خودان مەرج يىت كۆل سەر دەيتە ئاڧاكىن، يىن گىردايى بن ب بۇنىيەت رۇمانى و ب گۆشەنىگەكى زى، لى يىن دووېن ناگەيتە بەرھەمى ئەدەبى، بەلكو (ب وى جىيانى ئەوا ب دروستى ھەبوونا خۇ ھەي) (عزالدين، 2008، 43)، چونكى ئەو داھىنەرىن راستەقىيەنى بۇ بەرھەمى ئەدەبى. د فېرەدا جىياوازى د ناڧەرا ھەردوويان ئاشكرا دىت، چونكى ئىسەرىن فەشارقى "دەيتە ھەلېزارىن ب ناگەھى يان ئەگەھى يىت، كۆ ئەم چ د خويىن، و دى ديارىت كۆ وەرگىرانەكا نمونەبىيە د ئەدەبى و داھىنەنىيە بۇ مەروڧى راستەقىيە كۆ ئەو كورتىيا ئەزموونىن وى يىن تايەتن" (خضر، 1997، 109).

ئىسەرىن فەشارقى و خواندەڧانى فەشارقى - ب تىگەھشتىنا (فولگانگ ئايزەر) - سىروشتى فەگىرانى دياردەكەن، و سىروشتى بىيەت بەرھەمى ئەدەبى و پىشكىشكرا گۆشەنىگەكى، چونكى ئەو پارچەكى ژ كارى ب خۇ، ئىسەرىن فەشارقى واتە جوداكرنا (كەڧلكرنا) ئەوى ژ پىقەرەن واقعىيە و دروستكرنا ناخەكى دىتر، كۆ خودان ھزر و رىكىن ئاراستەكرىنە (خضر، 1997، 112). بۇ نمونە ئىسەرىن فەشارقى د ناڧ رۇمانەكىدا، چىدىت لگەل ھمز و فەينىن ئىسەرىن رۇمانى ب خۇ و ئاسۇيىن وى يىن راستەقىيە نە گۆنجىت. بەلكو لگەل بەرھەمى ب خۇ دىت كۆ وان روويدان ژ ناڧدا رىكىدەتخىت. د فېرەدا ئارەزوو و فەيان و ھمز ل سەر ئاراستەكە ھزرى دچن و يا مەرج كرىيە ب وەرارا بەرھەمى ئەدەبى، ژەر فە يەكى گۆھورىنا سىما و رەڧتارىن ئىسەرىن فەشارقى ژ فە بىنەمانى ھۆنەرى د ھىتە وەرگرتن، چونكى چىدىت د ناڧ رومانەكىدا يىن ياخى يىت، و د رومانەكا دىتردا يىن رومانسى يىت و ... ھتە. ئەڧ چەندە دىتە ئەگەر بۇ ناڧراندنا بىيەت خەيالى كۆ وەسا دياردىن كۆ راستەكە ب رىشەدىت د ناڧ رومانىدا. ژەر ئەڧى چەندە مە ل سەرى دياركرى ئىسەرىن فەشارقى بىيەت بۇ وىنەكرنا وىنەكەكى ھەڧچەرخ بۇ خواندەڧانى فەشارقى.

خواندەڧانى فەشارقى ل دەڧ (بوڧ) ى ئەو كۆ "فەگىر بەرەڧ وى شارستى دىت ب گوتارى د ناڧەرا دەمەكى بۇ دەمەكى دىتر ژ دەمەكى فەگىرانى و ئەو نەي بەزدارە د روويداندا ب شىوہەكى ئىكسەر، بەلكو ئەو تەكىكەكە دلەلەتە بۇ بۇنىيەت فەگىرانى، ئەو ھەزا فەگىرىيە بۇ بەرھەمكرنا سىنورى بۇ پەرا و گشتاندنا گۆشەنىگەكى" (خضر، 1997، 117). خواندەڧانى فەشارقى چ دەك د ناڧ كىيەرىن رومانىسىدا يىنە، بەلكو ئاخىتەكرەكە بۇ مەبەستەكا دىتر. د فېرەدا ئەوى روويدان بۇ دەيتە فەگىران، ئەو ھوكى ل بۇنىيەت دەڧى ئەدەبى دىت، لەوما پىندىيە فەگىر يىن شارەزايىت ب سىروشتى وى بۇ دەيتە فەگىران، يان خواندەڧانى فەشارقى. ئەڧەزى وى رامانى د گەھىنىت كۆ ھەردووك بەزدارىن دكەن بۇ بىيەت واتانى و ئاڧاكرا وى، ئەڧەزى ئەو چەندە بوو كۆ (ئايزەر) ى گەلەك بىيەت بۇ دكرن كۆ ھەمى دەمان وى ئاشكرا بكن و گرىگىي ب خواندەڧانى بدەت وەك توخەكى سەرەكى بۇ ئاڧاكرا واتانى نەك فەدەتتا وى بىكەت، يان ھەندەك لايەتىن وى يىن فەشارقى ئاشكرا بىكەت.

3- ناڧدارتىن ئىسەرىن تىۋرا وەرگرتى

ئىستاتىكا وەرگرتى (گروپى كۆنستانس) ب تىن گرىكى نە ددا خواندىن، بەلكو د بىكەكە خۇدا گرىكى ب تىگەھشتىن ى ددا (understanding)، كۆ ئەو وەسا دىيىت تىگەھشتىن (بەرى ھەر تىشەكى دەيت واتە رافەكرنا چەڧەنگ و كۆدانە كۆ ئەڧەزى پىرۇسىيەكە نەركىيە، چونكى كىيەركە سىيەنىيەكە، بەشدارىيەكە سەرەكى د ئاڧاكرا واتايدا دىت) (خضر، 1997، 153). ئەڧەزى ب شىوہەكى ئىكسەر دىرڧەتەكە كۆ ئىستاتىكا وەرگرتى و بەرھەمىنى تىدا دىت، ژەر فە يەكى ئەڧ تىۋرە يا جىياواز بوو ل گەل وان ھەمى تىۋرىن دىتر يىن گرىكى ب خاندنى و خواندەڧانى ددا، وەك فەكۆلىنىن دەستىيىكى (يىن فرجىنيا وورلف ل سەر خواندەڧانى ئاسايى، فەكۆلىنىن ئاراستا بەرىياس ل ئەمىركا ب رەخنا بەرسۇدانا خواندەڧانى دەيتە نىاسىن) (ياوس، 1996، 109)، ھەروەسا فەكۆلىنىن سۇسۇلۇزىيىن (جورج لوكاشى و روىرت ئىسكارقى، ھەروەسا فەكۆلىنىن بۇنىادگەرى كۆ گرىكى ب پىرۇسىيە خاندنى ددا ... ل. پارت و تو دوورف و جوناپان كۆللەرى و ھەروەسا فەكۆلىنىن سىمۇلۇزىيىن ئىمىرتو ئىكويى) (خضر، 1997، 156). ژەر ئەڧى يەكى گەلەك ژ خوداين ئىستاتىكا وەرگرتى، ھوشدارى دا (ئايزەر) ى كۆ پىرۇسىيە خاندنى نە فەدەتتە ل واتانى، بەلكو پىندىيە تىگەھشتىن بىيەت بۇنىيەتەك ژ بۇنىيەت بەرھەمى ئەدەبى ب خۇ، واتە تىگەھشتىن پىرۇسىيە ئاڧاكرا واتايدا، نەك فەدەتتا وىيە.

3-1 ھانز روىرت ياوس

رەخەگىر ئەلمانى (ھانز روىرت ياوس) ل دووېماھىيا سالىن شىستاندا ژ چەرخى بىستى كۆمەكا پىشنىيارا ئىسىن، ب بەرى بۇنىيەت بۇ تىۋرەكا نوى بۇ تىگەھشتىن ئەدەبى و شىۋەكرنا وى ھاتتە ھىمارتن. (ئەڧ پىشنىيارە ل ناڧ وانەكىدا ل سالا 1967ى ل زانكويىا كۆنستانس ل ژىر ناڧى "بۇچى فەكۆلىنا مېژوويا ئەدەبى دەيتە ئەنجامدان") (ياوس، 1986، 111)، پىشتى ھىنگى ئەڧ وانەيە بوو ووتارەكا ب ناڧدەك ل سالا 1970ى ل ژىر ناڧى "مېژوويا ئەدەبى ب گەڧەك بۇ تىۋرا ئەدەبى دەيتە وەسڧكرن "Literary History as a challenge (عبدالواحد، 1996، 30). لگەل ھزرىن (ياوس)ى، (فولگانگ ئايزەر)ى وى ژى كۆمەكا گرىنانان ل ھەمان ئاراستە پىشكىشكرووون.

ياوسى ھەولدا ئەدەبىياتىن ئەلمانى ژ دووېرەكى رىزگارەكەت كۆ ب كارىگەرىيا رىيازماركى د رەخىتدا ب سەردا سەپاندىيە و رىيازماركى فۇرمالىستىن رووس مەملەتى د ناڧەرا ئەڧان ھەردو ئاراستاندا ل سەر وى بۇنىيەتەك كۆ خواندەڧانى ماركى رەڧتارىن لگەل تىكەستى ئەدەبى دىتە د ميانا شىۋەكرنا ماددى بۇ مېژوويى. (ب دىتتا

ياۋسى خاۋاندەقانى تېكىستى ل ئۆز نەچارىيا تايىفەگەرى يان نەرىتىن ماركسى ۋە دىگرىت، ژېرەندى ب تەمامى ژ جوانىيا دەق قەتەتيايە (عبدالواحد، 1996، 27)، بەلى خاۋاندەقان د رىيازىا فۇرمالىستىدا يېشۋازىيا تېكىستىدا دىكتە كۆيىن دابرىيە ژ ھەلۋىستىن خۇ يېن مېزۋوى و ئارمانجا وى ژى ئەۋە كۆ د ئاڧاكرا فەرمىدا رابۋەستىن. (ياۋس ھەۋلىن خۇ تەمامى كۆن بۇ زالىۋونى ل سەر ئەق دابەشكرى بۇ دىتەكا نوى كۆ خاۋاندەقانى ب دانىتە ھىمى راستى يى تېكىستىدا و د كۆتە قى دىتتى ژى ئىستاتىكا يېشۋازىكرى (دحمانىيە، 2008، 104-105).

ب دىتتا (ياۋس) مېزۋوى راستەقىيە ژېۋ ئەدەبى، ئەۋ مېزۋوىا ۋەرگى و كارفەدانىن ئەۋىيە، ھەروەسا كارىگەرۋون و كارىگەرۋىيە. د قى چەندىدا بەللى راستەقىيەنى ئەدەبى دىداردەيت. (ياۋس) گەلەك مفا ۋەرگىن ژ ھېزۋىتىكا يا (گادامېر). (زارافەيەكى دىتەر ل پروسىسا خاۋاندەقانى دانا ب ئاڧى (ئاسۋىن چافەرىكرى) كۆ برىتېيە ژ سەرجمەنى وان نەرىت و پېشەران ئەۋىن ل دەق خاۋاندەقانى ھەين، ئەق زارافە ل ئىستاتىكا ۋەرگىتتىدا يېتەدەيە ژېلى خاۋاندەقانى كارى ئەدەبى ژ ئاسۋىن چافەرىكرى خۇ يا ھەي، ئەق خاۋاندەقانى ب كۆمەكا تېروانىنن تايىت و لىڧەگەرى دەرەكى و مەرىڧىي خۇ دىچىت د ئاڧ ئاسۋىن دەقىدا) (اسود، 2013، 103). د قىزىدا ئاسۋىن چافەرىكرى خاۋاندەقانى لگەل ئاسۋىن چافەرىكرى دەقىدا كارلىكى دكەن

3-2- فولكەنگ ئايزەر

رەخنەگىر ئەلمانى (فولكەنگ ئايزەر) بەزدارى لگەل (ياۋس) كۆ بۇ پىشتەقانىكرى شەنگىستىن (ئىستاتىكا ۋەرگىتتى). (ئايزەرى ژ وى چەندى دەستېكر ئەۋا ھەمان دەستېكا (ياۋس) كۆ ئەۋىژى ئەۋ دىرەيا ل سەر بىنەمايىن بەراۋردىيا بۇئادەگەرى و جەختكرى ل سەر كىيارا ۋەرگىتتى ل دوو بابەتتىن سەرەكىدا ئەۋىژى: ۋەرازا ژانرى ئەدەبى، و ئاڧاكرا واتاين) (خىزەر، 1997، 146). ئەقەۋى وى رامانى دگەھىنىت كۆ (ئايزەر) گىرگى ب بابەت ئاڧاكرا واتاين دايە و رىكىن شەۋقەكرى دەق ل ميانا وى چەندى كۆ دەق ھەندەك بوشاڧى Lacunas – يېن د ئاڧا كۆ پىدڧىيە ۋەرگى ھەندەك يېنگاڧا ب ھافىزىت كۆ واتاين دەرئەنجامى بەرھەمىيەنى گەھاندەن. ئەگەر ئەم بەھسى بىرۋېچۋونىن (ئايزەر) بىكەن دەر بارەي پەيۋەندىيا خاۋاندەقانى و تېكىستى دى بىنن (ئايزەرى رىيازىا وان بۇ چارەسەكرى ئەق گۆۋرىنى گەلەك لىق ژى چوون، كۆ پىشت بەستى بۇ لايەتتى شەۋقەكرى بوو) (عبدالواحد، 1996، 34). ئەقەۋى وى يەكى دگەھىنىت كۆ بەرھەمى ئەدەبى ل دەق ئايزەرى ب تى دەقەك نىنە و ب تى خاۋاندەقان ژى نىنە، بەلكى تىكەلەيەكە، يان يېنگەگىرئەنەكە د ئاڧەرا ھەردوۋىندا.

بۇ زىدە كۆن ل سەر وى پەيۋەندىن د ئاڧەرا بەرھەمى ئەدەبى و خاۋاندەقانى، دى بىنن بەرھەمى ئەدەبى ل دەق ئايزەرى (ژ دوو جەمسەران يېنگەھىت: جەمسەرى ئىستاتىكى و جەمسەرى ھونەرى ئەۋ تېكىست ھونەرى كۆ ئىسەر دروستدەكەت، جەمسەرى ئىستاتىكى، گىزىداى كىيارا خاۋاندەقانى تېكىستىيە ئەۋا ژ لايىن خاۋاندەقانى قە دەھىتە ب دەستەھىنان) (ئايزەر، 1992، 127). ئەقەۋى وى رامانى دگەھىنىت كۆ كىيارا خاۋاندەقانى ل دەق ئايزەرى يا دوو لايەنە، ژ تېكىستى بۇ خاۋاندەقانى و ژ خاۋاندەقانى بۇ تېكىستى.

دەرئەنجامى وى پەيۋەندىيا د ئاڧەرا بەرھەمى ئەدەبى و تېكىستىدا ئەۋا ئايزەرى دىاركرى، زارافى (خاۋاندەقانى قەشارق) ئىنا ھەۋونى، زارافى خاۋاندەقانى قەشارق، پروسىسەكە د ئاڧ رەخنا ئەلمانىدا سەرھەلەيە. ئەق زارافە رەنگە ژ ھىزا گۆۋرىنى ل چەمكى يېشۋازىن ژ گىرگىدانا دانەرى، يان ئىسەرى بۇ گىرگىدانا ب خاۋاندەقانى. (ئەق ھىزە كۆ د لى تىورا نويىا يېشۋازىيەدە ل دەق يېشەنگىن وى و ل دوۋىماھىيا سالىن شىستان دەستېكر ب دىزىكرى دەستەلەتا خۇ ب سەر تىزۋونىن رەخنەيىدا ل كۆمەلگەرھار رۇژاڧا) (عبدالواحد، 1996، 36). خاۋاندەقانى قەشارق ل دەق (ئايزەر) يى دىاركرىيە ب بارى تېكىستى و بەردەۋامۋونى بۇ بەرھەمىيانا واتاين، ل سەر وى بونىاتى كۆ بەرھەم ژ لايىن خاۋاندەقانى ژىشە دروستدەيت، نە ب تى ژ لايىن ئىسەرىشە، ئەقەۋى رامانا وى يەكى دەدەت كۆ خاۋاندەقانى قەشارق يى ھەي بەرى ئاڧاكرا رامانا قەشارق يا تېكىستى و بەرى خاۋاندەقان ھەست ب ئەق چەندى بىكەت ب رىكا رىكارىن خاۋاندەقانى. ئەقا بەرى نوكە مە ئامازە يىداى ل سەر (ئايزەر) تىشتەكى گەلەكى كىم و پۇخت بوو ۋەك دامەزىرەرى تىورا ۋەرگى، لى د ئاڧ قى بابەتدا ئەم زىدەتەر ل سەر ئاڧاڧىن، چوڭكى مە د قى پىشكىدا باسەكى تايىت ل سەر ئايزەرى تەرخانكرىيە..

4- قوتابخانىن تىورا ۋەرگىتتى

يېناسەيا بەرسقۇدانا خاۋاندەقانى: د ئاڧ ئاڧەندىن ئەدەبى و رەخنەيى ئەۋىن مژۋىلى تىۋرىن ئەدەبى و رەخنەيى و مېزۋوى ئەدەبى، ئەۋ ئالۋىيا گۆۋەرى كۆ تىۋرا ۋەرگى يېشكىش دىكتە ئەۋ پەيۋەندىيا گەرمە و يا دىالۋى د ئاڧەرا دەق و خاۋاندەقانى و بەخشىنا خاۋاندەقانى دەستەلەتەك سەنتەرى و ئاڧەندى بۇ رافەكرى بەرھەمى ئەدەبى و بەرھەمىيانا واتاين پىشتى ئاڧەندىن رەخنەيى ژ خو دۋىرئىخستى، چوڭكى ھەمى گىرگى ئەۋبوو كۆ گىرگىدان ب ئىسەرى و دەق وى يى ئەدەبى ھېتتە دان.

رەخنا ئەدەبى ل كارۋانى خۇيىن دىرئە گەلەك پاشاۋە ل دۋىڧ خۇ ھىلان دەر بارەي تىۋرىن رەخنەيى كۆ خودان گەلەك ئاراستە بوون كۆ جەخت ل سەر ئىك ژ جەمسەرىن بەرھەمى ئەدەبى كىيە (ئىسەر، دەق، خاۋاندەقان) و فەراموشكرى ھەردوۋ جەمسەرىن دىتەر، (كۆ ل دۋىڧ جەمسەرى رىزەۋى گىرگى ب قەكۋلىنن ئەدەبى و رەخنەيى دايە ل دۋىڧ پەيداۋون و ھىمى وى بەرھەمى ئەدەبى، كۆ ئىسەر سەنتەرى رافەكرى و ئاراستەكرى بۇ خاۋاندەقانى و خاۋاندەقانى و تىگەھشتىن و

شەرقەۋە كرنى (بوخسن، 2004، 26). ۋەك تىۋرىن مېژوۋىي و دەروۋىي و جفاكى و رەۋشەنېرى، و فەكۋلىنېن ژىئانامەيى كۇ د گوتى دەستەلانا ئىسەرى، واتە دەستەلانا ئىسەرى ئەۋ ئاراستا سەرەكى بوو د ئاف چالاكىا خواندېندا و رافەكرنى و شەرقەۋە كرنە دەق ئەدەبى. ژ وى چەندى دەستېنېكر ژ ژيانا وى، و بارودۇخىن مېژوۋىي و جفاكى و سىياسى يى ئىسەرى، ئەقەۋى وى بەكى دگەھىنېت كۇ شەرقەۋە كرنى ل وى چەندى و پىشتى ھىنگى فەكۋلىنېن رەخنەيى زىدەتر خۇ چارچۇقەكر ب دەق و نە تىشتەكى دېتر ل دەرقەۋى دەق كۇ ئەۋزى فەكۋلىنېن رەخنەيى يىن بۇنىادگەرى بوون.

پىشتى ھىنگى ھەمى گرنىكىدان بەرەف بازى دەق چوون كۇ ژ ئىسەرى بۇ دەق و نە تىشتەك ل دەرقەۋى سىنۇرى دەق كۇ ھاتە ۋەسەكرن ب بونىاتەكى گرتى و خودان سىستەمەكى ناخۇ كۇ خودان يەكگرتن و يەكەكە ھەفكرتە ۋە ھەمى داتايىن رېرەۋىي مېژوۋىي ژ خۇ برىن يان كارتىكرن ل ھەبوونا وى دكەن و ھەندەك تىگەھىن نوى دەرەقەن "... ھەر ژ فۇرمالىستىن روس، ۋەك كارفەدانەك بەرامبەر كىرارىن دەستەلانا ئىسەرى، رەخنا نوى ل فەرەنسا و بۇنىادگەرى ب شىۋەيەكى گىشتى داخووا مرنە ئىسەرى كر و گرنىكىدان ب تىگەھەكى دېتر، كۇ ئەۋزى تىگەھى "دەق" و "ئىسەرى"، چونكى ئىسەرى ل دويىف كوشەنىگىا وى مادەيى سەرەكى ئەدەبى فەراموش دكەت، كۇ ئەۋزى ئىسەرى و دەق ئەدەبىيە" (صالح، 2002، 32). و ئەۋ سىيائى تايەت كۇ دادپۇشيت ل سەر بۇنىادگەرى و ئاراستىن وى يىن رەخنا دەق، كۇ ئەۋ بەرامبەر گرنىكرتەن جەمسەر رادەۋستىت د كىرارا داھىناتىدا كۇ ئەۋزى خواندەفان / ۋەرگەر، د فېرەدا تىۋرا ۋەرگىر پەيدا بوو ل كىيا وى يا (ئەلمانى) ۋەك كارفەدانەك ل سەر فەراموشكرنا ۋەرگىر، چونكى ۋەرگىر ل دەق وان پىكەھىنەرىكى سەرەكى كىرارا بەرەھەمىنانا واتايىيە و لايەنەك كۇ دېتە ئەگەر كۇ بەرەھەمىن ئەدەبى دەرەزىن ژ دەم و جھان ب ئەگەرى كىرارا خواندنى كۇ گرەنتىا بەھسكرنا وان بەرەھەمان و نەمىرە وان دكەت و د پارىزىت.

ئەگەر ئەم پىناسەكى بدەبە تىۋرا دوۋى يا تىۋرا ۋەرگىر ب نوئەرى وى "WolfGangiszer" ئەم دى بەرامبەرى تىۋرەكى يىن كۇ ھەمى خەفەبوونا وى ل دەردورى بەرسقدانا خواندەفانى – ئاكەكەسى – و رەفتار ئەۋى لگەل دەق ئەدەبى، كۇ ئەف چەندەۋى د ئاف ۋەرگىرنا پەرتووكا "the act of reading at theory of aesthetic response" دىاردېت: "كىرارا خواندنى تىۋرەكە د ئاف بەرسقدانا ئىستاتىكىدا ل دويىف ۋەرگىرنا عبدالوھاب علوب". و كىرارا خواندنى: تىۋرەك ئىستاتىكىيە و ئەف ئىستاتىكاپە يا بەرسقدانىيە د ئاف ئەدەبىدا ل دويىف ۋەرگىرنا "حميد الحمدانى" و "ئەلجىلانى ئەلەكرىيە" (يوسف، 1994، 9). "ئازەر ۋەسا دىنىت غايەت ل پاش – پىشتى – ھەر خواندەكە بۇ بەرەھەمى ئەدەبى، ئەۋ ئاۋىتەبوونا دروست دېت د ئافبەرا بونىاق وى و ۋەرگىر وىدا، و دەق ئەدەبى دوو جەمسەرىن سەرەكى دى ب خۇ رادىكىشن:

1 – جەمسەرى ھۆنەرى كۇ ئەۋزى دەق ئىسەرىيە.

2 – جەمسەرى ئىستاتىكى، كۇ ئەۋزى ئەۋ كارە يىن خواندەفان جىبەجى دكەت د ئاف دەق ئەدەبىدا" (صالح، 1994، 41). تىگەھىشتا (ئازەر) بۇ فى دىتنى ئەۋە كۇ پىشتەبەستنى ل سەر ھەندەك دىتنىن رەخنەگرى پۇلەندى "رومان ئىنگاردن – Roman Ingarden" دكەت كۇ د ئاف پەرتووكا وىدا يىن ھاتىنە جىگىركىر ئەۋال ژىر ئافى "بەرەھەمى ئەدەبىي ھۆنەرى" كۇ رامانا راست و دروست يا دەق ئەدەبى نە ئەۋە كۇ دەق ئەدەبى چ د بىزىت، و نەك ل دويىفچوونا ۋەرگىرە، بەلكو ئەۋ ئەكىشبوون و تىكەلبوونە د ئافبەرا دەق و خواندەفانى ل جھەكى كۇ ئەۋ ھەردوو دگەھنە ئىك.

(ئازەر) كۇ بۇ وى چەندى كر كۇ ۋەرگىر بەشدار بەكتن د ئاف كىرارا ئافاكرن و پىكەھىنانا واتايىدا ب رىكا كىرارا بەرسقدانى؛ واتە بەرسقدانا خۇدى لگەل بابەقى "ۋ ئەف پىشتەبەستنا ب خۇدى د ئاف دروستكرنا واتايىدا ۋەدېتەن وى، ژ لايى (ھوسرەل) ئافەكى يان زارافەك بۇ ھاتە دان كۇ ئەۋزى (مەبەستدارى) يە، چونكى خواندن ل دەق وى چالاكىكە خۇدىيە ئەنجامى وى واتايە كۇ تىگەھىشتن و دركىكرن د ھەلېزىت و واتايا فەشارقى و ئەنجامى دۇماھىكا دەق ئامادەبوونا وى كىم بوو، يان راۋەستا ئەۋ چەندە ژى ل دويىف ئىستاتىكىيەتە خواندنى ل دەق خواندەفانى" (تومبىكز، 1999، 20). ئەف ئىستاتىيەتە بەرسقدانى كۇ (ئازەر) ي كوشەنىگىا خۇ يا رەخنەيى و خواندنى ل سەر ئافاكرى ب ھەردوو چەقەن خۇفە كۇ ئەۋىن گرېداى ب لېگەرىان د ئاف "واتايى" و "پىكەھىنانا واتايى" د بەرەتدا ل سەر وان ئەكىشبوونا دروست د ئافبەرا بونىاق بەرەھەمى ئەدەبى "جەمسەرى ھۆنەرى" و كىرارا دركىكرنا گرېداى ب ۋەرگىر ژ پىخەمەت گەھىشتن و جىيەجىكرنا "جەمسەرى ئىستاتىكى" كۇ دكەھىتە جھەكى دا د ئافبەرا دەق و خواندەفانى وى.

پىشكا دوۋى: تايەتمەندىيىن ئىستاتىيەت ل دەق ئازەرى

1- قوتابخانا كۇنستاس (ئازەر) د خاناناسىن و پىناسەيىدا

(ئازەر) ب جەمسەرى دوۋى يى تىۋرا خواندەفانى دھىتە ھۇمارتن، ھەروەسا سەرنجا گەلەك ب رىكا (ئازەر) بۇ تىۋرىن خواندنى ب گىشتى و ئىستاتىكا ۋەرگىرتى ب تايەقى ھاتە راكىشان. "فۇلگانگ ئازەر ژ بناف و بانگىرتىن تىۋرزانىن قوتابخانا كۇنستاسا ئەلمانى دھىتە ھۇمارتن كۇ گىنگى ب تىۋرىن ۋەرگىرتى دايە (عباس، 1996، 62). (ئازەر) ب بەشدارى لگەل (ياۋس) كر بۇ دانانا ستونىن سەرەكى يىن تىۋرا ئىستاتىكا ۋەرگىرتى، كۇ ھزر و دىتن و پىشنىارنى وان ل دەستېنكىن سالىن ھەقتىيان ب دەستېنكەك بۇ دامەزراندنا تىۋرەك نوى بۇ تىگەھىشتا ئەدەبى دھىتە ھۇمارتن.

روويەكنى ۋەكەشپى د ناهەرا (ياوسى) ۋ (ئايىزەر) یدا ھەبويە، كۇ چەوا فاكىتەرىن رەوشەنپىرېن گىشتى رۆلەكنى دياركرى ھەبوو - ھەتا رادەيەكنى زۆر - كۇ چەوا (ياوسى) ئەف كارە ۋەرگرت، ھەروەسا ب ھەمان شىۋە (فولفكانگ ئايىزەر) ى ل ھەمان چارچۇقنى ژىنگەھنى ئەو كارە ۋەرگرت، (ئەگەر گوتارا (ياوسى) سەرنجان، يان گوتارا مېژوويە ئەدەبى ۋەك پالئەرك بۇ فەكولينا ئەدەبى دەيتە ۋەسفىكرن) كۇ پېشوازيەكە گەرم لى ھاتە كرن ۋ كارتىكرەكە مەزن ھەبوو، ھەروەسا گوتارا (ئايىزەر) ى "بىلاقى جازىيەتى د ناف دەقدا" ھەمان بھا ۋ كارتىكرەكە خۇ ھەبوو، ۋ چى دىت ئەف گوتارا (ئايىزەر) ى ئىك ژ ھۆكارىن رازىكەربوون كۇ ئايىزەر بېتتە ھۆمارتن ژ كەستىن ئىككى بۇ دانانا تىۋرا قوتابخانا كۇنستانس) (ابو زىد، 1992، 72).

(ئايىزەر) ى كارى خۇ ژ ۋى چەندى دەستىكر، كۇ بەرھنگارىيا بىنەماينى بۇنىادگەرىي ۋ تىكىستى ب شىۋەيەكنى گىشتى كۇ ۋ گرېگىدان ۋ جەختكرن ل سەر رۆلى ۋەرگىرى ل دوو بابەتەن سەرەكدا دياركر، كۇ ئەۋزى: (ۋەرارا جۆرى ئەدەبى، ۋ ئافكارنا واتاينى) (صالح، 2001، 41)، بەلى (ئايىزەر) ى پتر گرېكى ب بابەتى پىكھاتا واتاينى ددا ۋ رېكىن شروڧەكرنا تىكىستى ل دوپى دىتە ۋى كۇ دەق ژ گەلەك فالاقى ۋ كىياسىيا پىكدهيت (Lacanas) كۇ د قېرەدا پىدڧىيە ل سەر ۋەرگىرى (كۆمەك پىنگاڧا بېاڧىزىت تاكو واتاينى دروست بكتە ۋ تاكو مەبەستىن مەزن بۇ بەرھەمچىنانى دروست بكتە) (احمد، 2004، 32). ئەفەزى دى مەگەھىنەتە ۋى چەندى كۇ دەق يا تىژى گرېئە ۋ گومانە كۇ دەيتە ھۆمارتن شەنگىستەك ل ھەبوونا ۋى، بۇ فى چەندى (ئايىزەر) دىڧىزىت: خواندەڧانى فەشارقى (Implied Reader) كۇ ئەفە كروكى تىۋرا ۋىيە.

ئەگەر پىناسەكە گىشتى بدەيتە تىۋرا (ئايىزەر) ى، دى بىنە ھەموو دوپى ئىك ھاتتا پىرۋزەينى ۋى بى رەخنىي بوون ۋ ب تاييەتى ئەو گوتارا ژ زمانى ئەلمانى ھاتىيە ۋەرگىران بۇ سەر زمانى ئىكلىزى (بەرسڧدانا خواندەڧانى بۇ ئەدەبى خەيالى پەخشانىكى، 1970) ۋ گوتارا ۋى (كربارا خواندەڧانى، 1972) ۋ ھەروەسا پەرتووكا ۋى (خواندەڧانى فەشارقى، 1972) ۋ پەرتووكا ۋى (ئەنتروپۇلۇژيا ئەدەبى).

تىۋرا ۋەرگىرى ل دەڧ (ياوسى) يا پىكھاتىيە ژ سەرنجاندا پىشپى بۇ خواندەڧانى كۇ تىكىست د بىتە ھەلگىرى نەڧشى دەروۋنى ۋى ب خۇ ۋ روبرىۋنەكە د ناهەرا گوتارا ئەندىشەيى ۋ ۋىيەي (Fictinal Read) ۋ زمانى سىروشتى ئەۋاگرېداى ب كىرارى (Hand hangsbogene Read). واتە دى شىن بېژىن كۇ تىۋرا ئايىزەرى بزاڧ دكر بۇ فەدېتە ھەڧكىشەكە ئەدەبى بۇ ھەر تىشتەكى كۇ ئەۋزى بىرېتتە ژ بىردانكا خواندەڧانى ۋ ئەو پىسپورىن دناڧدا ھاتىنە عەمباركرن.

2- بىنەماينى ئىستراتېيەتى ل دەڧ ئايىزەرى

زاراڧى (ئىستراتېيەت) ۋ (عەمباركرن - Repartire) ل دەڧ ئايىزەرى ب ئەڧى شىۋەي ھاتىيە بەخسكرن كۇ (ئوستن Austin) كۇ سى مەرچىن سەرەكەڧتى دانان بۇ ھەر كىرارەكە زمانى ئەۋزى:

- 1 - زىخېرەك ژ ھاۋكىشا د ناهەرا ئاخڧىنكەرى ۋ دەڧى.
 - 2 - كۆمەك ژ پىنگاڧىن ئەو دان پىدانى بۇ دكتە، كۇ ھەڧىشكە بۇ گەھاندانا ئاخڧىنى.
 - 3 - ئامادەباشىيا بەشدارىۋويا بۇ بەشدارىكرنى ل كىرارا زمانى (بوخسن، 2004، 47)
- كۇ ئەڧى چەندى ژى بىنەماينى (ھەڧكارىن) دەرىڧىخستىن ۋ ئەڧ مەرچىن سەرەكەڧتى كۇ (ئايىزەر) ى بۇ ئىستراتېيەتى دانان يان ئامادەكرنا خواندەڧانى بوو بەرامبەر ۋى دەڧى ئەۋى د خوينىت كۇ ئەڧ چەندەژى جۆرەك بوو ژ پىراڧىكەتە زماڧانى ۋ گوتارىن، كۇ جارەكە دىتر پىناسە بۇ بېتتە كرن كۇ بىرېتتە ژ (عەمباركرنى) ۋ دووبارە دانانا سىتوينا بۇ ناهەروكى كۇ پىشتى ھىنگى دېتە ئىستراتېيەت، كۇ بىرىيە ۋ ۋى چەندى كۇ ھەر تىشتەكى بىت ژ دەڧەي دەڧى ۋ جارەكە دىتر بىرېتتە فە بۇ دەڧى ئەڧەزى (ھەبوونەكە ھەڧتىكىستى دروست دكتە، لى ئەو د ھەمان دەمدا ھەندەك پىڧەرېن جڧاكى ۋ مېژوۋىيە كۇ رىرەۋى جڧاكى ۋ رەوشەنپىرى زورترىن ۋ بەرڧرەھترىن واتا ۋ رامانا بۇڧەدگىرىت) (صالح، 2004، 33). د قېرە دا دەڧ ۋەكى چىنەكنى لى دەيت.

ھەروەسا (ئايىزەر) دەمى بەخسنى ئىستراتېيەتى دكتە، د ناف ۋىدا بەخسنى بابەتەكى دىتر دكتە ئەۋزى (كارابوونا ئىستراتېيەتى) ئەڧ زاراڧە بىرېتتە ژ ۋى چەندى (دەمى ئەم بىر ل ۋى چەندىدا دكەين كا دى چ روىدەت دەمى ئەم بزاڧى دكەين لاساكرنا بەرھەمەكى ئەدەبى بكن، يان پۇختەبكن، ئەو تىشتى دەيتە ۋوندكرن ژ دەڧى بۇ دەربازكرنا پۇختەكرنى، ئەڧە ب دروستى، رىكخستنا ئىستراتېيەتى بۇ گوتارا شروڧەكارىيە، ۋ پىكھاتا گرېدانى كۇ پەيوەندىن د ناهەرا رەگەزىن عەمباركرى گرېددەت) (بوخسن، 2000، 53)

ئىستراتېيەت ل دەڧ (ئايىزەر) ى چەند رىكارەكىن پەرسەندىن ۋ نوبەرايەتيا ھەمى ياسا ۋ رىسايان دكتە كۇ دىت پەيوەندى يا فرىكەر ۋ ۋەرگىرى رازىپىن (بۇ ھەندى ب سەرەكەڧتى پەيوەندى بكن، ئانكو دەڧ ب بۇچوونا ئايىزەرى جورەكى ئىستراتېيەتى رىكدىڧىخست ۋ كارى ۋى بىرېتتە ژ گرېدان توخىن تومارى ۋ ھەلسەنگاندانا پەيوەندىن د ناهەرا دەڧى ۋ سەرچاۋە ۋ ۋەرگىدا ۋ فاكىتەرىن بابەتى دەڧى رادىڧىشيت ۋ واتايا ۋى دگەھىنەت) (عبدالناصر، 2002، 43).

(ئايىزەر) ى ۋەسا دانا كۆ دەق بوشايى ھەبوون كۆ خواندەفانى داخوار كىرە ب گەلەك كىرايا وان قالاتيان پىركەت، نەكۆ كارتىكرنى د نابقەرا پىكەھاتا دەق و پىكەھاتا تىگەھشتنا خواندەفانى دا بکەت.

ل ھەھەكى دىتردا ئىستراتىيەتا دەق ژ پىخەمەت كۆنترولكرنا كىرايا تىگەھشتنا خواندەفانى ژلاين دەقىقە، بەرپىرە ژ چەوانيا دابەشكرن و رىكخستنا توخىن د نابقە كۆگەھاتا دەق ب سەر چىننا دەقىدا (ئانكو ب دروستكرنا شىۋە و بۇيادىن تايىيەت دەق بەرپىرە) (عوبىد، 2013، 121).

ھەروەسا ئىستراتىيەتا دەق ئەو ھىللىن سۆرن كۆ ژ لاين دەق بۇ خواندەفانى دانابن تاكۆ ل سەر پىچىت بۇ گەھشتنا ب واتايا دەق (عوبىد، 2013، 122)، چۈنكە ئەگەر ئەو ھىللىن سور نەبن خواندەفان نەشىت كۆدىن دەق شىۋەكەن و واتايان د نابقەرا ھىلان بىيىن و پىكەھ گرى بىدەت.

د فىرەدا پىدقە بەرى ھەمى نەشىتەكى تىيىنيا ھندى بىكەن كۆ خودى ئىستراتىيەت دەق واتايىن پىكەھىنىت ئەف ئەركە د كەقىتە سەر مىلن خواندەفانى، (بەلى د بەرامبەردا كۆمەكا كىرەگىرى و رىتيا دەق پىكەھىن كۆ پىدقە بۇ رىنىشاندانا خواندەفانى د دەمى بىياتنانا واتايا دەقىدا) (جىھلان، 2008، 82).

ئەم دىشەن ھندەك ژ فان ئىستراتىيەتا د خالىن خوارىدا كۆرت بىكەن:

1-2- پىكەھاتا رووىن پىش و رووىن پاشى

ئەفە پەيوەندىيەكە كۆ رىكى ب چەند توخان ددەت كۆ رابوەستىن د دەقىدا كۆ ئەفەن دىتر ل چارچۇقنى گىشتى ب تىگەھشتنا دەقىدا ئەكىش دكەن (طلىعات، ب، س، 149).

2-2- پىكەھاتا بابەت و ئاسويان

ئەگەر پىكەھاتا ئىككى پەيوەندىيا دەق رىكىنىخت بۇ چارچۇقنى دەرەقى خۇ (ئەف پىكەھاتا بابەت و ئاسويان پەيوەندىيا توخىن دەق لگەل ھەقدو و رىكىنىخت و پاشان مەرجىن پىدقە بۇ پىكەھاتا و پىكەھاتا د نابقەرا واندا) (ئايىزەر، 1987، 28).

3-2- بۇچوونا گەرىك

ژىرخانا پىروستىسا خواندەن كۆ ب فى شىۋە ل سەر دوو جۆرىن ناكۆكىيە بىرە دەت (كۆ يا ئىككى گىرى د نابقەرا سالىن جىكاكى و رەۋشەنبرى يا خواندەفانىيە د نابقەرا سىروشتى ھەقدو خى دەقىقە) (طلىعات، ب، س، 150). د گىرىيا دووئىدا ل وىرى سەرھەلدەت كۆ بۇنىاتنانەكا پىكەھە دىيە ئەگەرى زىجىرەكا بىرۇكان كۆ ل مېشكى خواندەفانىيە بى ھەمى، ب رامانەكا دىتر، خواندەفان د ھەر قوناغەكا نويا خواندەن خە ب ناچارى دوزىت بۇ وازەنىيەن كۆ بىشەت ئەو واتايىن نوى كۆ ب قوناغەكا نويا خواندەن بىخىشە تىكەل بىكەت.

ل دوۋماھىكى دى بىيىن دەمى (ئايىزەر) كارى ئىستراتىيەتا شىۋەدەكەت پىشەستىن ل سەر كۆشەنىگىن دكەت كۆ دىيە بكارەنىان ل دويف دىتەنا وى خاندەن، يان ھەر خواندەنەك پىت كۆ رىكا فەدەننى خواندەفان دەق دەستىشان دكەت، كۆ ئەفە دىيە بابەت خواندەن، يان ئاسۆ ل ھەمى كۆ خۇ پىشكىش بىكەت ۋەك گىشت، يان ۋەك فۆرمەك كۆ بگەھىتە وى ب شىۋەيەكى ئىكسەر.

3 - خواندەفانى فەشارقى - Implied Reader

ل دويف كۆشەنىگىيا (ئايىزەر) بۇ كارى رەخەگىرى، كۆ نە ئەۋە شىۋەكرنا دەق بىكەن كۆ ۋەك بابەتەك دىيەتە ۋەسفىكرن، بەلكو شىۋەكرنا وى كارتىكرنى ياكۆ دەق ل دەف خواندەفانى بىجە دىيەت، ل دويف فى دىتەن (تىكىستى زىجىرەكا خواندەن د شىباندە ھەنە و ئەم دىشەن دابەشكرنا زارافى خواندەفانى بىكەن، بۇ (خواندەفانى فەشارقى) و (خواندەفانى راستەقىنە) (ئايىزەر، 1987، 29). ئەۋى ئىككى كۆ تىكىست ب خۇدى خواندەفانى دروست دكەت. لى (خواندەفانى راستەقىنە) ئەۋە كۆ پىشوازييا ھندەك ژ وىيىن مېشكى دكەن ب خۇ د دەمى پىروستىسا خواندەن، لى ئەف وىيە پىدقە بىيە رەنگىكرن ب رەنگى عەمبارا ئەزموونا بەردەست ل دەف خواندەفانى (ئايىزەر، 1987، 29).

ئەگەر (بوئى) بەھسى تىگەھى (ئىسەرئ فەشارقى - Implied Autho) ل نابقە رەخنا ئەدەبىدا ل سالا (1961) بى كرىت كۆ ل دەف (بوئى) رامانا وى ئەۋە (كۆ بۇنىادىن فەگىرانا رۇمانى ھندەك جارن ئاراستەكا ئىكسەرە بۇ خواندەفانى ب رىكا پەيىش رومانى بىخۇ) (ابراھىم، 1984، 89).

دزايەتيا (ئايىزەر) ل سەر تىگەھى (وین بوئى) ۋ وى يەكى كۆ (دەق ژ ئىسەرئ فەشارقى پىكەھاتىيە، بەلكو جۆرەكە ژ ئارستەكرنا فەشارقى، كۆ بەرھەمى ئەدەبى ئاراستەدەك بۇ ۋەرگىرى و ئەف ئاراستەيا د نابقە ھەر دەفەكى ئەدەبىدا ھەمى كۆ كارەكى سەرەكىيە د نابقە كىرايا گەھاندنى دا ب رىكا ئەكىشبوونى) (ابو احمد، 1996، 76).

ب راستى نە ب تى (وین بوئى) دەستىشخەر بۇ فى زارافى خواندەفانى بوۋىيە، بەلكو بەرى وى گەلەك دىتەن و بۇچوون ھەبوون كۆ كۆمەكا زارافان دەرەكەفتن ل چارچۇقنى بىرۇكا خواندەفانى ۋەك (خواندەفانى ئوموۋەنى، خواندەفانى ھەقىقەت، خواندەفانى خودان بىسپورى، خواندەفانى ئارمانجىدار... ھەتت) (ھولب، 1994، 6)، لى (ئايىزەر) ب شىۋەيەكى ھویر جوداھى د نابقەرا تىگەھى خۇ (خواندەفانى فەشارقى) و د نابقەرا ئەۋان زاراف و تىگەھىن مە بەرى نوكە ئامازە پىداى كرىيە.

(خواندەفانی ئایدیالی ل دەف ئایزەری دېتەکا ئاشویی یان وینەیی یا هەیی کو ئەفەزی یا دویە ژ واقعی و دەربارەری خواندەفانی هەفچەرخ ل دەف ئایزەری وەسا ییناسە بۆ دەیتە کەرن کو رۆلی وی د ناڤ چارچۆفی حوکمێن رەخنەیی ل سەر بەرەمەین ئەدەبی ل سەر دەمەکی دیارکری دا دیاردیت و دەربارەری خواندەفانی شارەزا ئەوا ژ لاین (ستانلس فیش)ی دەرئێخستى رەخنە لێ گرتن کو ب تێن بەرەف لایەنێن ریزمانی و یا بەرەمەینان و فەگواستێن دجیت، و دەربارەری رەخنەگرێن ئارمانجدار ئایزەری رەخنە ل ئێ چەندى کر و ل فی زارافەى گرت و دیارکر کو ناییت ئێسەر خواندەفانەکی دیارکری ل دویف میژووین بکەتە ئارمانجا (خۆ) (هولب، 1994، 62)، لێ (ئایزەر) تێگەهێ دەربارەری تێگەهێ خۆ - خواندەفانی فەشارتی - هەندەک دیتن و بیروکێن دیتەر هەبوون کو وەسا ددیت (خواندەفانی فەشارتی بێناکەهێن ئێزیکى وەرگریه کو فۆرمەکه پێدفی بەرجەستەکرنی یە هەتا ئەگەر دەق ب هاریکاریا هزرکنا خواندەفانی کو دیارە گزنگی بۆ فیکەری نادەت، بەلکو خواندەفانی فەشارتی وینەکه خواندەفانی بەرامبەر دەق ددانیت ل شیوازى جەمى دەق کو تێگەهشتن ل دەف وی دیتە پەپوەندى) (ابو احمد، 1996، 81).

بەلای سەرەکی ئێ تێگەهێ خواندەفانی فەشارتی ل دەف ئایزەری ئەو: (بەلای لێگەری و بەلای دەق) (ابراهیم، 1984، 89). ئەف هەردوو بەلای ئەو زارافی خواندەفانی فەشارتی ل دەف ئایزەری لگەل زارافین دیتەن خواندەفانی ژیکجودا دکەت. واتە خواندەفانی فەشارتی ل دەف (ئایزەر)ی نە ئەو کارگەریا دەق دکەت و نە ئەو ئاگەریا خواندەفانی دکەت، بەلکو ئاگەریا هەردوووان دکەت کو بەرجەستە و ئێ چرکی دکەت بەری ئافاکرنا دەق، کو دەلێ، یان ئاسانکارێن دکەت بۆ بەرەمەینان واتای و چرکەیا ب دەست فەینانان رمانی ل دەف خواندەفانی د دەمى کربار خواندەفانیدا، یان خواندەتیدا، کو د فێرە دا (ئایزەر) بزافی دکەت کو جوداهێن د ناڤەرا خواندەفانی فەشارتی و جورین دیتەر یێن خواندەفانان ئەوین دەیتە بکارهینان د ناڤ رەخنا بەرسفدانان خواندەفانیدا دکەت، ژبەر ئێ چەندى خواندەفانی فەشارتی ل دەف (ئایزەر)ی چ هەبوونەکا راستی و دروستی نینە کو مەژوف بشت هەندەک پێنگاڤین پراکتیزەکنا خواندن ل سەر جییه جییهکەت، بەلکو ئەو خواندەفانەکه خودان رهو ریشالین پێکەهگرێداینە د ناڤ بونیاتی دەقیدا، و پێکەتەکه ئەم نەشتین چ جارن هەفەر بکەن ل گەل هەر خواندەفانەکی حەقیقی.

4- بنەمایێن گشتی یێن ئایزەری

(ئایزەر)ی باوەریهکا فەر ب رۆلی وەرگری هەبوو کو ب بەشداربوویەکی سەرەکی وەسفکر ل ئافاکرنا دەق، وی وەسفا ئیسی (تاكو داهینان یا خودی بیت و ژ رومانى ب خۆ دەرکەفت، ئیسەر پێدفی ب هاریکاریهکا ئیکسەر هەیه ژ کەسەکی کو بەلای فی داهینان دزانیت، کو ئەوژى ئەم دیتەنێن خواندەفان) (عبدالواحد، 1996، 48)، چونکی ئارپشا سەرەکی ل دەف ئایزەری، ئارپشا رمانی بوو ل دەف خواندەفانی و ب فی چەندى ئایزەری دەستپنکر و ئەو پرسیارا دەتە پێش ل وی دەمى ئەو بوو چەوا دەق دى وانا هەبیت ل دەف خواندەفانی؟ ئایە رمانەکا حەقیقی یا دەق هەیه؟ و ل چ بارودۆخ دایە؟ ل فێرە (ئایزەر)ی هەندەک دیتن پێشکێشکر کو بیت لگەل شروڤەکنا کلاسیک جودا بوون کو بزاف دکر وانا یا فەشارتی د ناڤ دەق دا دیارکەن، لێ (ئایزەر)ی وەسا سەحەرە واتای ل چارچۆفەکی دیتەر کو ژ ئەجەمى و ئێکشیفووین د ناڤەرا دەق و خواندەفانی دا بوو. ئەگەر ئەم ب شیوہیەکی گشتی بەحس بنەمایێن ئایزەری بکەن بۆ تیۆرا وەرگری و بەرسفدانان خواندەفانی واتایان ژبلی زارافی خواندەفانی فەشارتی دى یێن گەلەکین دیتەر هەبوون و ژ وان دى ب فی شیوی خواری ئامازی پێ دەین:

4-1- واتایا فەشارتی و درککنا خواندەفانی

(ئایزەر)ی دەمى شروڤەکنا هەر دەقەکی دکر ب تاییەتی چیرۆکی پشتبەستەکا مەزن ل سەر دەرئێخستنا واتایا فەشارتی ژ دەق دکر، ئەف چەندە ژ ئەجەمدا تێگەهشتەک دروست بوو کو زیانەکا مەزن بوو سەبارەت ب ئیسەری و دوو بابەتین دیتەر دیاربوون:

- 1 - رەخنەگر هەستى ب وى چەندى دکەت دەمى واتایا فەشارتی دزانیت، کو وی لوغزەک چارەسەر و چ بەرامبەر وی نامینیت د ناڤ دەقیدا، ب تێ ئەو نەبیت کو پەرۆزباییا خۆ بۆ وى دەستکەفتیا ب دەستخۆفە ئینای بکەت) (ابو زید، 1992، 56).
- 2 - ئەگەر ئەرکی رافەکرن دەرئێخستنا واتایا فەشارتی د ناڤ دەق ئەدەبیدا بیت (ئەفە پشتبەستى ب هەندەک گرێانین پێشوەخت دکەت کو ئیسەر چاف پۆشپ ل سەر واتایەکا دیارکری دکەت و ب خۆ د هەلدگری ژ پێخەمەت بکارهینان وى ل پاشەرۆژى) (عبدالله، 2005، 9).

4-2- واقعیتا کارى - Virtuality

(ئایزەر)ی گەلەک جەخت ل سەر واقعیتا کارى Virtuality دکر ب شیوہیەکی تاییەتی، ئەفەزى وى چەندى دگەهینیت کو (دەق دشت ب ریکا خواندەفانی فرەواتایان دروست بکەت و بێتە خودان ئەزموونین خواندن یێن بن سنوور) (عبدالواحد، 1996، 71). کو ل فێرە دا (ئایزەر)ی مفا ژ جەدەلییەتا (دیدی)ی دەربارەری (خواندن) خودان سروشتەکی فەگواستێن، هەروەسا د فێرەدا ئایزەری مفا ژ جەدەلییەتا (هەسرەل) زى دەربارەری نەستیا مەبەستى وەرگریه کو د فێرەدا ئایزەری بەلایەکی دیتەر زیدەکر ژبلی بەلای نیتین بەری یێن خواندەفانی، ئەوژى چوونا خواندەفانی بۆ ناڤ دەق.

4-3- پركرنا بۇشايا

ئەف باهەتەل دەف (ئايەزە) گەلەك يىن گىرنگ بوو و ل گەلەك ژ گوتارىن خۇدا بەھسىنى ئى چەندى كىيە، كو ئەف باهەتە د ئاف ھەر دەقەكى ئەدەبىدا يى ھەى كو يىندى يە خواندەفان ئان بۇشايا پىركەت (و ھەر خواندەفانەك و ھەر خاندەك دى ئان بۇشايا پىركەتەف ب شىوین جىواز) (عبدالله، 2005، 11). د فیرەدا دى دەستىرى بۇ خواندەفانى ھىتە دان كو ئان بۇشايا پىركەتەفە.

4-4- توماركن

ئەف بنەمايە ژ (كۆمەك رىكەفتىن يىندى پىكەھىت بۇ دانانا بارۇدۇخەكى دروست، واتە دەق ل چركەيا خاندانا ویدا و ژىو ب دەستەھىنانا واتاين، يىندى ب ھەندەك فەگۇھاستىن يىندى و فەرن تاكو ئەو واتايە ب دەستەھىن (ابو زید، 1992، 61) و ئەف ئىحالاتە ھەر تىشتەكى گىرداى كو بەرى تىكستى بىنىت، وەك تىكستىن دىت و ھەر تىشتەكى ژ دەرفەى وى وەك بارودۇخ و رىسا و داب و نەرىت و لایەنن جفاكى و رەوشەنىرى. د فیرەدا ل دویف ئایەزەرى باهەت نەین گىرداى ب تىگەھىشتەك سەرفەسەرفەيا وى پەيوەندىن یا د ئافەرا دەق و كەتوارىدا، بەلكو باهەت يىن گىرداى ب غوونىن كەتوارى كو رەگەفەدانا ئەوان سىستەم و دىتەن ديار ل سەردەمەكى مېژو يىن دياركى ب خۇدا، چونكى ل ھەر سەردەمەكىدا خۇدان سىستەمەكى دەلالى يىن دياركىيە و ئەف تومارا دەق ب رىكا پىرۆسەپەكا دىر و دىرژ و ئالۆزە كو دى ھەلپۇرتنا ھەندەك رەگەزىن دەلالى يىت دياركى كەت ل سەر كىستى ھەندەك دەلالەتەن دىتە كو دەھىنە لادان.

4-5- ئاستىن واتاين (رامانى):

(ئايەزە) وەسا دىنىت كو (د ئاف دەقىدا واتا ديارنايت ل تەرزەكى دياركى رەگەزاندان، بەلكو ل سەر ئاستان دەھىتە دامەزراندن و ب رىكا كىارار دركىپكرنا ئىستاتىكى دەھىتە ھەبوونى) (عبدالواحد، 1996، 61). ئەفە وى چەندى دياركەت كو دىت دوو ئاست بىت و ل دویف وان ھەردو ئاستان كىارار پىكەفە گىردانا ئافاكرنا واتاين دەستىپكر، كو ژ ئاستى پاشى بۇ ئاستى پىشىن و باهەت سەركەى د ئان ئاستاندا ئەو جوداكرنا ھەر رەگەزەكى ژ رەھەندى وى يىن رەسەن تاكو ب سەركەفەت بۇ ئاستى پىشىن، ئەف جوداكرنە مەرجەكى سەركەيە بۇ كىارار ھەرگىتى و دركىپكرنى و ئەف پەيوەندىە د ئافەرا ھەردو ئاستاندا – پىشىن و پاشىن – دىنە ئەگەر بۇ بەرھەمىنانا باهەت ئىستاتىكى.

4-6- جەننە دەستىشانكرى

ئەف بنەمايە (ئايەزە) ژ (ئەنگاردن) ى ھەرگىت و ھەندەك گۇھورىن تىدا كىن كو بوو دوو واتاين ھەفدژ دىزفەت؛ (پىرۆسا جەننە دەستىشانكرى كىارەكە دكەفەتە د چارچۇقى ئەكىشەبوونى، كو دەق ھەندەك رەگەزان دىرەتەخت د ئاف دەقىدا، كو د فیرەدا چالاكەك قەرەبوكرنە، كو واتايەكا نوى ل سەر زىدە دكەت، كو ھەندەك جاران رەگەزى كەتوارى دىرەتەخت و ئاشكارابوونا ھەندەك رەگەزىن رەوانىژى) (ابو زید، 1996، 62).

ئەف بنەماين گىشتى يىن (ئايەزە) دى دانان بۇ تىؤرا ھەرگى و بەرسۇدانا خواندەفانى رۇلى خواندەفانى و ئەكىشەبوونا وى ل گەل دەق ژ وان باهەتەن سەركەى بوو كو (فولگانگ ئايەزە) ى كىركى يىن دايە، كو وى جەخت گەلەك ل سەر ئەو پىرسىارىن كىبوو كو ئەوژى چەوا دى دەق واتا ھەيت سەبارەت ب خواندەفانى ؟ ھەروەسا بەھسى باهەت خواندەفانى فەشارقى كىيە، كو وەسا دياركر خواندەفانى فەشارقى يى ھەى بەرى ئافاكرنا واتايا فەشارقى د ئاف دەقىدا، ھەروەسا كىركى ب ھىزا تىكرنا بۇشايا دايە كو پىندىقە ھەتتە پىركى و تىكرن بۇ جىيەجىكرنا ئىستاتىكى. ھەروەسا بەرسۇدانا خواندەفانى ئىك ژ وان كىرىن كىركى بوون كو (ئايەزە) ى كىركى يىن دای. واتە (ئايەزە) ى فىا كو خواندەفان د ئاف دەقىدا ل تىشتى نە پىشچاچ بگەرىت و ب رەفەت ل تىشتىن بىزاركەر د ئاف دەقىدا، و ل سەر ئى چەندى (ئايەزە) ى ئىستاتىزەتەكا خۇ ئافاكر بۇ شىرۇفەكرنى. تاكو ئەوان بۇشايا و خواندەفانى فەشارقى و دىتەگەرۆك شىرۇفەكەت.

بنەماين (ئىستاتىزەتە) ل دەف (ئايەزە) ى وەك ھەندەك ھىيا و نىشانان لى دەھىن بو رىكەكا كىركى يا ھەنووكەى بو رافەكرنى و تىووشى ھەندەك رىگىرىن نوى دىن كو ئەوژى) چەند پىرسىارەكىن كەفەن دىنە ئەگەر بو دەرەكەفتنا ھەندەك پىرسىارىن نوى و ئەف پىرسىارىن كەفەن رىكى خۇش دكەت بۇ ھەندەك پىرسىارىن نوى). (بوھسن، ۲۰۰۵، ص ۷۳). مەبەستامە ل پىرسىارىن كەفەن، ئىستاتىزەتە خواندەفانى و ئەو پىرسىارىن نوى دەرەكەفتىن ژ وى تىكستە ھەلپۇرتى يىن دەرەكەفتىن و ئەفان پىرسىارىن كەفەن، پىرسىارىن نوى ژى دەرەكەفتىن و ئەف پىرسىارىن كەفەن نە دىرەنە و نە ھاتىنە بىن ئاخكرن، بەلكو دىف مېشكى خواندەفانى دا دىمىن وەك ئەزموون و باكرائەك بۇ شىرۇفەكرنا ھەر تىكستەكا ئەدەبى.

ل دویف بنەماين (ئىستاتىزەتە) ، ھەر ب تى دانەر، يان خۇدانى تىكستى، يان بەرھەمچىنەر و خۇدانى واتايا دەق نىنە، ((بەلكو خواندەفان ژى، ل دویف تىگەھى بەرسۇدانا خواندەفانى ، واتاين بەرھەم بىنىت و واتايا جوراوجور دىخىتە سەر واتايا سەنەرى يا دەق)). (ھىسەن، محمود، ۲۰۱۲، ل ۶۴). ب واتايەكا دىتە بىژىن، دى بىتە ھەفەشكى بەرھەمچىنانا واتاين.

ئەگەر مەبىئەت بىر ئىكەن (ئىستراتېيە) ل دەف (ئالزەرى)، ل سەر دەقەكى شىعرى ئىن ئوخۇز، ئەوا ل ژىر ئاقۇنىشنى (دى ب چاقىن زارۇكەكا جوان بىزىم) يا ھوزاشان (ھزرفان عەبدوللا)، پراكتىزەبەكىن، ئەم يىدە ب وى چەندىنە، كۈ چەند لايەنن تىكشەندە (ئىستراتېيە)، كۈ ئەوژى ژ دوو قوناغىن سەرەكى (پرسىيەن قوناغا بەرى شلۇقەكرى و قوناغا پىشتى شلۇقەكرى) پىك دەين، ل دەف دەق شاعرى ئاقۇرى وەرگىن.

ھەژى گوتىنە، ئەف دەق مە ھەلزارى، كۈ كارى پراكتىزەكرى ل سەر ئەنجام بەدىن، مە سى جورىن خواندەفانان ھەلزارىنە (مامۇستايى زانكويى، رەخەگرەكى ئەدەبى، قوناغى زانكويى)، ئەف بىنەمايى مە ئامازە پىدايى ب ھەمى سەۋىشت و رەھەندىن وىقە مە ھەندەك پرسىيە ئاراستەى ھەر سى جورىن خواندەفانان كرىيە و ئەو پرسىيە ئەقەن خارى :

قوناغا بەرى تىكەشتىن يان بەرى شلۇقەكرى

1-دەق ھەلزارى.

2-بىر يارىن پىشەخت بەرى شلۇقەكرى ئەف دەق.

3-زانبارى دەر يارى ھوزاشان.

4-رامانا دەق ھەلزارى.

قوناغا پىشتى شلۇقەكرى

1-تو چاقەرى چ دكەى دەمى تو دەقەكى ب فى شىوەى دخويى.

2-ل ژىر فشارىن ژيانى و بىر يارىن پىشەخت تە ئەف بابەتە شلۇقەكرى ؟

1-دەق ھەلزارى.

(دى ب چاقىن زارۇكەكا جوان بىزىم)

"د چاقىن ھەستايىن ھەبوئا بى سەراشونا ژىن دا

بى دەنگە و ژ ھەموو لاي توبەداريا دەنگە دكەم

بەرەف مەن دەين، ھەن ل سەر پىتيا،

ھەن ب چەنگە، ھەن دناف خالخالين كىنى دا

كچكەك جوان و زارۇكە.. ياريا ب پىرچا خە دكەت

د چاقىن وى دا ھەموو لىقەن دىن ئىشارەكا بىرى

رۇژ ھەسپەكى ب سى لىنگايە، ف بى لىمىشتا دەنگە دكەفەت

بايەكى سار كىلا بەژنا وى د ھەزىنەت

پىرچا تە دىتە زفۇكەك باران

زەلامى ھە! دەستىن وى بىن بووين تەرازو

لىدانىن دلى مەن لىن سىمىن بارانا بەزەك دىن بىروسى

تويا زارو دقە كولا سىوى دا گوستىلان بى ھىزا دكەى

دەنگەك سترانكى و پەرىشان سەراف بىناف..

مىش.. مىش: شەش سەمۇنە ب پىنج دىناران

دەنگەك دىرژى بىنەفىشى دىت كراسى ئاقەك تورسى

ھەرى..؟ تو دىلژى ئەف ئاقى ھەبى روىت ئەفسانە بىت ؟

د كۇزىن بەر دىراپىن پىن تەدا ھەندا نەبىت

فەرىشتەپىن رۇناھى د كولا تەژى دەنگە دىنە زفۇكەكا كەسكا

كەنى، پىشمەرگەپەك ژ شەنگە خە ترسىيە ب تىيەك چاقى

دىلژىتە بۇچى كوشىفروشى، لى بىرا وى تىشتەك نەپەن يا كرىداى

ل بن دارهكا هېشتا پېنسا وئ بهرزه ههپارهكه
 ئەف چيروكه هندابوونا في كوولانا بن دهلنگه
 ئارى ب خوونى ههفېر دكهن، ههستېلېن مريا ل بن كوچكى دهن چرېسى
 لى ئېشاره و دبېت من پېرا مال كرېت، تويا زارو تهنى لىشېنهكا پچوك
 دفى وېنهى دا، ته پېركرېه دى ئەف شەفه ل كېرى شى
 ههفالهك من كو هوزانا خوه فرونى دابوب چوونه
 سى كت روژا ل چوونهى دگهريا
 هى وېههيه! ل كوژى دكانا هه شېن بووى،
 چووچكىن برسى چهرى سهرى وى درهفېن
 فى جالدهى جى پېنا لى نهمايه، ب دوورېنى لى بنېره،
 ئوتمېتېلېن بووينه رېسى
 قهى چافېن ته دكېلهشوكا دنفېن تهزى دا د مهستن
 ههردوو قامېن رى پېقانه/
 هن بگهزېن دفن برى، وهن ب تهرارووين درهوان
 مروف بوونه ئوېشېن ترى و ناف ل خوه گهستن
 قهى ههبوونا ته د ژيانكه هو بهرتهنگدا پر تشتهكى ئەتېكهيه
 چووچك دناف ئېشاران دا خوه د پرچېن سېفاندان را دهافېن بهختى لېسى
 تويا زارو ل بن قهرىزا بارافى تلومل وهك وئ ژىكا ل سالا (ئەفالى)
 نېف شەفهكا باژىر يېدهنگ دهرگههى مالا من پالباى
 ئەز نزانم نه خهونلېن من د بهندهمانا ئەلندى را
 ئارمانجېن سېندهپېن تازى د پهرستن
 ئەف ژ سالا ئەم رهفېنه سهر سنورى، مه شمر دگهل بهفرا قهرسى
 كا بېژه من توچى پهپشان تېدگههى؟
 دا بېژمهته ئەف پهچهپېن شارستانې
 د ئېستكههېن پېش جهژى دا كوچهر، گوندى، دهن جندى
 لى تويا زاروك ب تهنى كولېلكېن ئاشوفا دكهيه بهر بهژنا شلوفهيا لاواز
 هزرا خهم و خهم، كوللېن ههنارى ب بهژنا تهفه دهن گهلواز
 توژ سهرى ههتا پېنا يا بوويه چاف ويا د تهپسى". (هزرفان، ۲۰۰۵، ل ۷۵-۷۸).
 دهفېن ههلبازار ل دهف ماموستانى زانكوئى:
 لايهنى تېكشكاندنا (ئېستراتېژيهئى):
 قوناغا بهرى شروقهكرنى:
 ماموستانى زانكوئى (دابو عبېد عبدالله زياب):

2- گرنگی، دان ب نازکی، و جوانی و دلوفان و کہنی و شریفی، و تہا یا سفات و ینگوتنن جوانن زار و کانہ.

3- هزارفان ئىك ژ ھۆزاشانين سەرەكى يېن دامەزرىنەرئى گروپى نوچىواز (ھەرۈھەر نوپىكرن) ل باژىرىن دھوكىيە، ئافىرى رۋالەكى چالاك د ئەفى گرۇپىدا ھەبوويە ب تاييەقى ب ڧەھاندانا ھۆزائين خۇ و درويشتن و ميژگەردىن ل سەر ھۆزافى ل بارەگاينى گوڧارا مەتين دھاتتە كرن، ھەزى گوتىتيە ھەتا نوگە زى ئافىرى ب بەرفرەم، دەست د ڧەھاندانا ھۆزائندا ھەيە.

4- دیار کرنا نی گونہ ہی و نہ گه هشتن ب هیثی و ئومیدین هه ژار و نی که سان، هه ره سا پاقریا زارو که کا کچ.

پىشتى مە پىرسىيارىن گىردايى بىنەمايىن ئىستراتېيەنى ئاراستەنى ھەر سى جورە خواندەفانان كرى و بەرسقۇن وان پىرسىياران ژلايىن وان خواندەفانان مە ۋەركىتىن، مە بىنەمايىن زاننى كۆ ھەلسەنگاندا وان بەرسقۇن دىتتىن وان بەدىن، ھەر ئىككى جودا و ل ئەنجامىن ئىن قەكۈلىنىدا، ھەلسەنگاندا كەشتى بۇ خاندىن وان بەكىن. بومە ديار دىتتىن كۆ خواندەفاننى نافرې، ئىستراتېيەتەك خاندنى يا دگەل دەق نافرې و خودانى دەق ھەي، بەلگە ژى بۇ ئىن چەندى، نامەك ماستەرى ل سەر شاعرىن ئوخواز ئىن دەقەرا بادىنان ئىسىيە.

۱- رەخنەگىرى ئەدەبىي: ئازاد مەستەفا ئاكرىمى:

2- بىر يارىن بېشەخت بەرى شەرقەكە ئەق دەق:

بەشەك، ئانكۇ پارچەكە باژىرى كۆ ھوزاشان تىدا دىت، كۆ چىدىت كەسەن زەنگىن يان دەستەلاتدار يان خودان بىر يار ل وىرى بىن، ياننى تەك بىت كۆ چىنا ھەزەر لى دىن و بەردەوام زاروك و خەلكنى وى ل كۆلەن دەقەن دىن ياننى تەكەكە بىن كەسەن خراب و دامەن پىس كۆ بەردەوام خەلكنى خراب سەردەنا وى دكەت (كەۋاتە تىكەستەك ئوخوازى يا قەكرىيە، كۆ راماننىن جىاۋاز و جودا ھەلەگىرىت.

3- زانبارى دەربارى ھوزاشان:

ئىك ژ ئەندامىن ھەرە كاراين دەمەزىنەرى گىرۋىن ئوخوازى ل دەكە ب نافرې (نوكىرەن ھەروھەر)، ھەتا نوكەژى رۆلەكى مەزەن دە ھەندەنا ھوزانا ئوخواز ل بادىنان ھەيە.

4- رامانا دەق ھەلەقە:

رامان ژ ھەلەقەتە ئى دەق ئەۋا فان پىرسىيارىن دەق راپىسى را بەرسقۇن بەدىن ل سەر ئى ھوزانا (ھەزەران).

رەخنەگر (ئازادى)، ب شارەزايانە ئەق دەق نافرې شەرقەكە، كۆ شىيە گونجاندەك دىرەست بەكە دە نافرې ئەۋ پىرسىيارىن مە دەقۇنا بەرى شەرقەكە ئاراستەنى وى كىن و دە نافرې ئەۋ شەرقەكە وى دايە ئەق دەق شەرى، ئەقەژى وى چەندى دگەھىنىت كۆ نافرې ۋەكى رەخنەگرەكە خودان سەرىۋر و ئەزەمۇن سەردەرى لگەل ئى دەق كىيە.

قوتايىيا زانكويىا: رەندەك طە ھەسن

2 – دەستىپكى مە ھەزەر ئەق دەقە ل سەر زاروكەكە جان و بىن خودان و سىۋە و بىن ئاگەھە ژ ئى زاننا سەخت و ب تىن مژۋىلى يارىيە ب پىرچا خۇ.

3 – ھەزەران ل سالا 1962 ل گوندى (بىجىن) ل دەقە ھاتىە دىن بىن و سالا 1984 ئىك بوو ژ ئەندامىن دەستەكە گوفارىن (دەنگى مە) (نوو خوازى) و (نووكرەن ھەروھەر) دىسان چەند بەرەمەن چاكرى ھەنە ژ وان ژى دىۋانا (ئەز و ئاگر) و (كافلان خەنجەرى) و (ئارىنا گولبارىن) چاكرىيە.

4 – رامانا ئى دەق ب دىتەن مە ل سەر نەخۇشى و دەربەدەرى و بىن خودانىيە.

گومان دە وى چەندى دا نىنە، كۆ ئاراستەكە فان پىرسىياران بو خواندەفانەكە ژ جورى قوتايىيى زانكويىا دىن بەرسقۇن وى دە ناستى رەۋشەنەرى و گەنجىنا ويا رەۋشەنەرى بىن، زەر ئى يەكەن ئى خواندەفاننى ل دويىف تىگەھشتەنە خە ئەق دەقە شەرقەكە ل دويىف ئەۋ سەرىۋر و خاندەنا وى بو بەتەن ئەدەبى و رەخنەنى ل زانكويىا ۋەركىتىن.

لايەننى تىكەشكەندە (ئىستراتېيەنى):

قوتايىيا پىشتى شەرقەكە:

- ابو عىيىد ئەللە زىاب:

1- ھەبوونا نەدادىن ل جفاكى كوردەۋارى، سەربارى ئەۋى چەندى كۆ خەلەكەكە خودان ھەزەن خراب ژى ھەنە.

2- بەلنى.

ل دويىف ئەۋ پىرسىيارىن مە ئاراستەنى نافرې كىن، ئەۋىن گىردايى ب قوتايىيا پىشتى شەرقەكە، ئەۋ چەندە دياردىت كۆ نافرې چافەرى چ راماننىن قەشارقى ناكەت، چونكى وى بەرى ھىنگى ئەق تىكەستە يا دىتى ۋە ھەمى ئەۋ دەلەتەن ھەرىكەتى ۋە ئەدەبى و قەشارقى دەق دياركەنە، لەۋرا چافەرى چ واتايىن نامە ۋە مژدار نەكرىيە.

رەخنە كرى ئەدەبىي : - ئازاد مەستەفا ئاكرەمى :

1- ھەر ھۆزاشانەكى شىۋاز و پەيشىن خۇ يىن ئىشىنى ھەنە، كۇ ب وان پەيشان دەرپىن ژ ھىزا خۇ بىكەت، پىرىيا وان ھۆزاشان د ھەندانا خۇ دا د سەركەفتى بويىنە، ئەقن كۇ ئەز د كودىن وان گەشتىم، و بەرى نوكە من گەلەك بەرھەمىن وان خواندىن، ھەردەم چاھەرىنى خوشبەكى ژ دەق ئىشى ۋەرىگرم و ھەتا ھەندەك جارن ل نك من يا روھن بويە كۇ دزائم وى ب رىكا دەق دقېت چ بىزىت، بۇ غومونە د سالىن ھەشتىيان دا، دەما ديوانا ئىككى يا ھۆزاشان (سەلمان كۇفلى) دەرگەفتى، من پارچە ھۆزەنەك ۋەكۇ غومونە بۇ ديوانى ھەمىيى شىۋەكەرى، كودىن دەق دايە خوياكەرن، دەما بەلاقبويى؛ ھۆزاشانى دانپىدان كۇ ئەو تىشتى من كۇنى و ئىشى، وى نە دزاني ئەو كۇد يىن د ھۆزانا وى دا ھەين، ئەفە وى چەندى دگەھىنىت كۇ گەلەك جارا ھۆزاشان د نەھشيارىن دا ھۆزاني د ئىشىيت و ھەمى كۇد و كەيس و ستاتىكا ھۆزانا خۇ نايىنىت، ژبەر كۇ ھىزا سەرەكى يا ھەندانا وى دەق تىن ل پىشچاقىن ھۆزاشانىيە.

2- شىۋەكەرنە ھەر دەقەكى، دقېت ئىشەر و رەخنەگر و شىۋەكار، يىن دوير يىت ژ تاگىرىن و ھەقلىنىي، گەلەك جارن چىنويە ھۆزاشان داخوازى ژ ئىككى كرىيە كۇ تىشتەكى ل سەر بەرھەمىي وى بىشىيىت. بەلى فەرە رەخنەگر نەكەقېتە بىن بارى ھەقلىنىي، يان زى بەرى بىشىيىت مەرەمەك پىن ھەيت چ ب باشى (ئافاكەر)، يان ب خرابى و شكاندا ئىشەرى دەق (ۋىرانكەر). يا دوير يىت ژ بىريارىن پىشوخەت و خودان وژدان يىت و يا راست و دروست ۋەكۇ ئەو تى دگەھىت بىشىيىت و شىۋەكە بىكەت.

راستى شىۋەكەرنە ئافىرى بو ئەو پىرسىياريىن مە ئارستەي وى كرىن، بىشيوۋەكەن ئەدەبىي و رەوشەنپىرى و ئەكادىي و تىزى رامان و زانىياري، ئەف چەندە ژى بەلگەيە بو دەولەمەندى و گەنجىنا رەخنەگرى ئافىرى ژ خاندىن وى يىن بەردەوام ھەر ژ پەيدا بونا فى شىۋازى ھۆزاني، ھەتا دومايەك ھاتنا فى بزاقتى ل دەقەرا بادىيان، ھەروەسا ئەو بىريارىن ھاتىنە دانان - كۇ مەبەستا مە حوكم و ھەلسەنگاندانا رەخنەگرىنە بۇ فى تىكەستى-ھەمى ل سەر بىنەمايەكى يىن لايەنە ھاتىنە دان.

قوتايىيا زانكويى :- روندك طە حسن

1- ئەز چاھەرى جىللى داھاقى دكەم دەمى فى تىكەستى دىيىن دزانن كۇ ئەفى مللەق گەلەك نەخۇشى و قوربانى دايە و بىرەت وان چىيە و چكرىە بۇ دىروكى ۋەكى: ئارمايىن سىپىدەپىن تازى د پەرستىن.

2- نەخىر من ب ئارامى ئەف تىكەستە خواند و ل دويىف بىروبوچوون و پىزانىنن خو شىۋەكەرىيە يىن ھىچ فشارەك.

ئافىرى ب شىۋەكەن سادە و ساكار، بەرسقا پىرسىياريىن مەدايە وديار دىيىن كۇ ئاستى رەوشەنپىرى و باگراۋەندى ئەدەبىي يىن سنووردار بويە، نەگەشتىيە وى ئاستى كۇ دىد و بۇچوونىن تىز و كوير ل سەر فان پىرسىياريان ھەيتىن، لى خالا بالكىش ئەو كۇ بابەتەكى جەۋھەرى بەھسكرىيە، كۇ ئەۋزى ھەگۇھاستنا ئەزموون و رەنج و ماندىيونا ئىشى بەرى سەرھەلدىن بۇ ئىشى پىشتى سەرھەلدىن و داھاقى ژى .

ئەنجام

1- تىۋورا ۋەرگرتىن ژ لايىن زاراۋەشە بى شىۋە ھاتىنە پىناسەكرن، كۇ ئەۋزى گرنگىدان ب زاراۋى ۋەرگرتىن، كۇ تىۋورا ۋەرگرتىن، ئەو تىۋورە كۇ كار ل سەر ۋەرگرى ھەيە تىكەل دىت، لەورا بەرژەۋەندىيا وى بەر ب خواندەقانى دچىت. ھەروەسا تىۋورا ۋەرگرتىن سەھدكەتە تىكەستە ئەدەبىي ۋەك بونىاتەكى فۇرمى دىيىت و ۋەرگرى دكەتە نىقا دىت.

2- تىۋورا ۋەرگرتىن ھەلسەنگاندانا دەق دكەت، كۇ ئەو خواندەفان و ۋەرگر دىيىتە ھەفېشكى ئىشەرى بۇ پىكەيىنانا واتاين، كۇ ئەف ھەفېشكە يىن رەۋايە چونكى دەق ژ پىخەمەت ئەۋى يىن ھاتىيە ئىشىن.

3- ئىستراتېيەت ل دەف ئايەرى چەند رىكارەكىن چەسپايىنە كۇ نوپىنەرايەتيا ھەمى ياسا و رىسايان دكەت كۇ دىت پەيوەندى يا فرىكەر و ۋەرگرى رازىيىن بۇ ھەندى ب سەرگەفتىيە پەيوەندى بىكەن، ئانكو دەق ب بۇچوونا (ئايەزەرى) جورەكى ئىستراتېيەت رىكەتئىخست و كارى وى بىرېتە ژ گرېدانا توختىن تومارى و ھەلسەنگاندانا پەيوەندىن د ئافىرا دەق و سەرچاۋە و ۋەرگرىدا و فاكەتەين بابەت دەق رادكېشىت و واتايا وى دگەھىنىت.

4- ئەو بىنەمايى ئىستراتېيەت ئەۋى مە پراكتىزەكرى ل سەر دەق شىعەرى (دى ب چاقىن زاروكەكا جوان بىژم) يا ھۆزاشان (ھىزقان عەبدوللا) ھەندەك پىرسىيار ئاراستەي سى جۇرىن خواندەقانىن مە دەستىشاكەرى كرن، ئەف پىرسىيارە زى بەرسقەن وان ئىستراتېيەت خواندىن يا ھەر خواندەقانىكى ل دويىف ئاست و رەوشەنپىرىا وى ديار دكەت.

5- ئىستراتېيەتە (ئايىزە) ئىتەر پىركىتەزە بويى ل سەر دەق شىعەرى مەبەستە وئ ئەو پامانن جودا جودا ژ وى دەق دەرىنخ و ھەروەسا فى دەق ژى ئىستراتېيەتە خو ە يا سەپاندى ل سەر خواندەفانى كو زوى ب زوى كود و دەلەلتەن خو ە يئە فەشارقى رادەستى وان خواندەفانان ئەكەت، بۇ غوونە ژى ئەو جوداھيئەن شەرقەكەرنى د نەقەرە خواندەفانى رەخنەگر و خواندەفانى قوتابى ب زەقى ديار دىت.

6- جوداھى و ەكەفەنى د نەقەرەفان ھەرسى جۆرە خواندەفاناندا د وئ چەندى دايە كو بابەق (ئەزموون) خالا جوداھيئەتە د نەقەرەفانەفاندا، چونكى خواندەفانى ژ جۆرى مامۇستە و رەخنەگرى گەلەك زەنگىنەزە ژ خواندەفانى قوتابى، چونكە گەلەك ژ دەقەن شىعەرى و پەرتوكىن رەخنە ل سەر فان بابەتان خواندەنە و شەرقەكەرنە، و ھەروەسا جوداھيئا وان د پەرسىيارىن قوناغا پەشتى شەرقەكەرنى دايە، چونكى ئاستى پەرسىياران ھەتا رادەيەكى ئالۆزتر و فەشارتەتە لى ھاتن و ەكەفەنيا وان ژى د وئ چەندى دا بويە كو ھەرسى جۆرىن خواندەفانان د پەرسىيارىن قوناغا بەرى شەرقەكەرنى دىتەن وان كىم يان زىدە د نىزىكى ئىكەن، چونكى پەرسىيارىن قوناغا بەرى شەرقەكەرنى بو ھەمى جۆرە خواندەفانەكى د گونجەنە.

قراءة نص (سأخبرك بعين طفلة جميلة) للشاعر (هرزفان عبد الله) وفق مفهوم (الاستراتيجية) عند إيزر خلاصة

يقوم مفهوم الاستراتيجية لدى إيزر على أساس ترسيم الحدود لبناء موضوع النص و معناه بشكل موسع، مستقلاً كل ما يتعلق بالاتصال و لمعرفة أهمية هذه الاستراتيجية و كيفية عملها، يتوجب علينا ان نبعدها عن النص الاصيل، لكي يتميز فهم معناها من خلال اطلاق كامل الحرية للنص. و في هذا الصدد يقول إيزر: ان العلاقة بين العوامل الخارجية للنص و هي ما يطلق عليها مصطلح ما وراء النص، عنصر اساسي و فعال لكل استراتيجية تتعلق بفهم النص. لذلك يتوجب على استراتيجيات النص ان تنظم العلاقات الداخلية للنص مع الموضوع الادبي الذي يهدف النص الى تحقيقه.

مفهوم الاستراتيجية من اهم المفاهيم لدى إيزر ان اهم خصائص هذا المفهوم انه يهتم القارئ عندما يحلل نصاً شعرياً، حاولنا في هذا البحث ممارسة هذا المبدأ على نص شعري جديد تحت عنوان (دى ب چافىن زارۆكەكا جوان بىژم) للشاعر (هرزفان عبدالله)، نحن بحاجة الى اتخاذ بعض جوانب تدمير او تفكيك الاستراتيجية التي تتكون من مرحلتين رئيسيتين و هما مرحلة قبل تحليل و مرحلة بعد تحليل من قبل الشاعر المذكور. واننا اخترنا ثلاثة انواع من القراءة (استاذ جامعي، ناقد ادبي، طالب جامعي) و هذا المبدأ الذي ذكرناه في جميع الطابع و الجوانب، فقد طرحنا بعض الاسئلة حول جميع انواع القراءة الثلاثة.

الكلمات المفتاحية: نظرية التلقي، إيزر، مفهوم الإستراتيجية، النص الشعري، المفكرون، أنواع القراءة.

Analyzing Hizirvan Abdullah's text entitled (Di b chavin zarokeka jiwan bizhim) according to Ezer's concept of strategy

پەرەز

ژیدەر ب زمانى كوردی:

1. ئەرخەمان مەمەد عویند، ئاوتیەبون و لیکدانەوێ شیعەری (نالی) بە غوونەو، چ 1، کۆمەلەى رۆناکیری کۆمەلەپەتی کەرکۆک، کەرکۆک، 2013.
2. نوزراد احمد اسود، فەرھەنگى زاراوێ ئەدەبى و رەخنەى، چ ۱، چاپخانەى بینانی، سلێمانی، 2011.
3. ھەرزفان عەبدوللا، ئازاراندنا بەندەمانى، چ ۱، ھاوار، دھوک، ۲۰۰۵.

ژیدەر ب زمانى عربى:

4. حسن البنا عزالدين، قراءة الآخر، قراءة الأنا، نظرية التلقي وتطبيقاتها في النقد الأدبي المعاصر، سلسلة مقالات نقدية، (178)، الهيئة العامة لشؤون الثقافة، القاهرة، 2008.
5. عبدالناصر حسن محمد، نظرية التلقي بين ياقوس و إيزر، كلية الاداب، جامعة عين الشمس، مصر، 2002.
6. احمد بوحسن، نظرية الادب القراءة - الفهم - التأويل، (نصوص مترجمة)، دار الأمان، الرباط، 2005.
7. محمود عباس عبدالواحد، قراءة النص وجماليات التلقي، ط1، دار الفكر العربي، مصر، 1996.
8. بشرى موسى صالح، نظرية التلقي اصول .. وتطبيقات، ط1، المركز الثقافي العربي، البار البيضاء، المغرب، 2000.
9. زياد محمود مقدادي، تلقي شعر التراث في النقد العربي الحديث، ط1، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، الاردن، 2012.
10. محمد بن احمد جملان، فعالية القراءة واشكالها تحديد المعنى في النص القرائي، ط1، صفحات للدراسات والنشر، دمشق، سوريا، 2008.
11. فؤاد عفاني، نظرية التلقي .. رحلة الهجرة، دار نينوى، دمشق، سوريا، 2011.
12. محمد عزام، التلقي .. والتأويل بين سلطة القارئ في الأدب، ط1، دار الينابيع، دمشق، 2007.
13. عبدالناصر حسن محمد، نظرية التوصل وقراءة النص الأدبي، المكتب المصري لتوزيع المطبوعات، القاهرة، 1999.
14. ملكة دحاميئة، هرميوطيقا النص الأدبي في الفكر الغربي المعاصر، منشورات اتحاد الكتاب العربي، دمشق، 2008.
15. محمد المبارك، استقبال النص عند العرب، ط1، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، 1999.
16. مراد حسن فطوم، التلقي النقد العربي في القرن الرابع الهجري، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، 2013.

17. ناظم عودة، الاصول المعرفية لنظرية التلقي، ط1، دار الشروق، عمان، 1997.
18. فولفانغ ايزل، فعل القراءة نظرية جمالية التجارب (في الأدب)، ت: د. حميد الحمداني، د. الجلالي الكدية، منشورات مكتبة المناهل، البيضاء، 1994.
19. حامد أبو احمد، الخطاب والقارئ نظريات التلقي وتحليل الخطاب وما بعد الحداثة، اسكتراد، السعودية، 2007.
20. جين ب. تومبكنز، نقد استجابة القارئ من الشكلانية الى ما بعد البنيوية، ت: حسن ناظم - علي حاكم، م: محمد جواد حسن الموسوي، المجلس الأعلى للثقافة، 1999.
21. يوسف نور عوض، نظرية النقد الادبي الحديث، ط1، دار الامين، القاهرة، 1994.
22. عبدالرحمن التمار، القارئ وتلقي النص الأدبي بين فولفانغ ايزر وميكائيل ريفاتير، مجلة ثقافات، العدد 022، لسنة 2006، كلية الآداب، جامعة البحرين.
23. نبيلة إبراهيم، القارئ في النص نظرية التأثير والاتصال، مجلة فصول، المجلد (5)، 2013.
24. روبرت هولب، نظرية التلقي: مقدمة نقدية، ترجمة: عزالدين اسماعيل، النادي الادبي الثقافي، جدة، 2000.
25. نصر بو حامد ابو زيد، اشكاليات القراءة واليات التاويل، ط1، المركز الثقافي العربي، بيلروت، 1992.
26. عبدالعزيز طلحيات، فعل القراءة، بناء و بناء التراث، كلية الاداب، الرباط، ب.س.
27. فولفانك ايزر، فعل القراءة، نظرية الواقع الاجالي، احمد المديني، مجلة الافاق المغربية، 1987.
28. - بوحسن احمد، في المناهج النقدية المعاصرة، ط1، دار الامان للنشر والتوزيع، الرباط، 2004.
29. - جماليه التلقي و التوصيل الادبي، مدرسة كونستانس المانية، ياوس، مجلة الفكر العربي المعاصر، عدد 3 198.